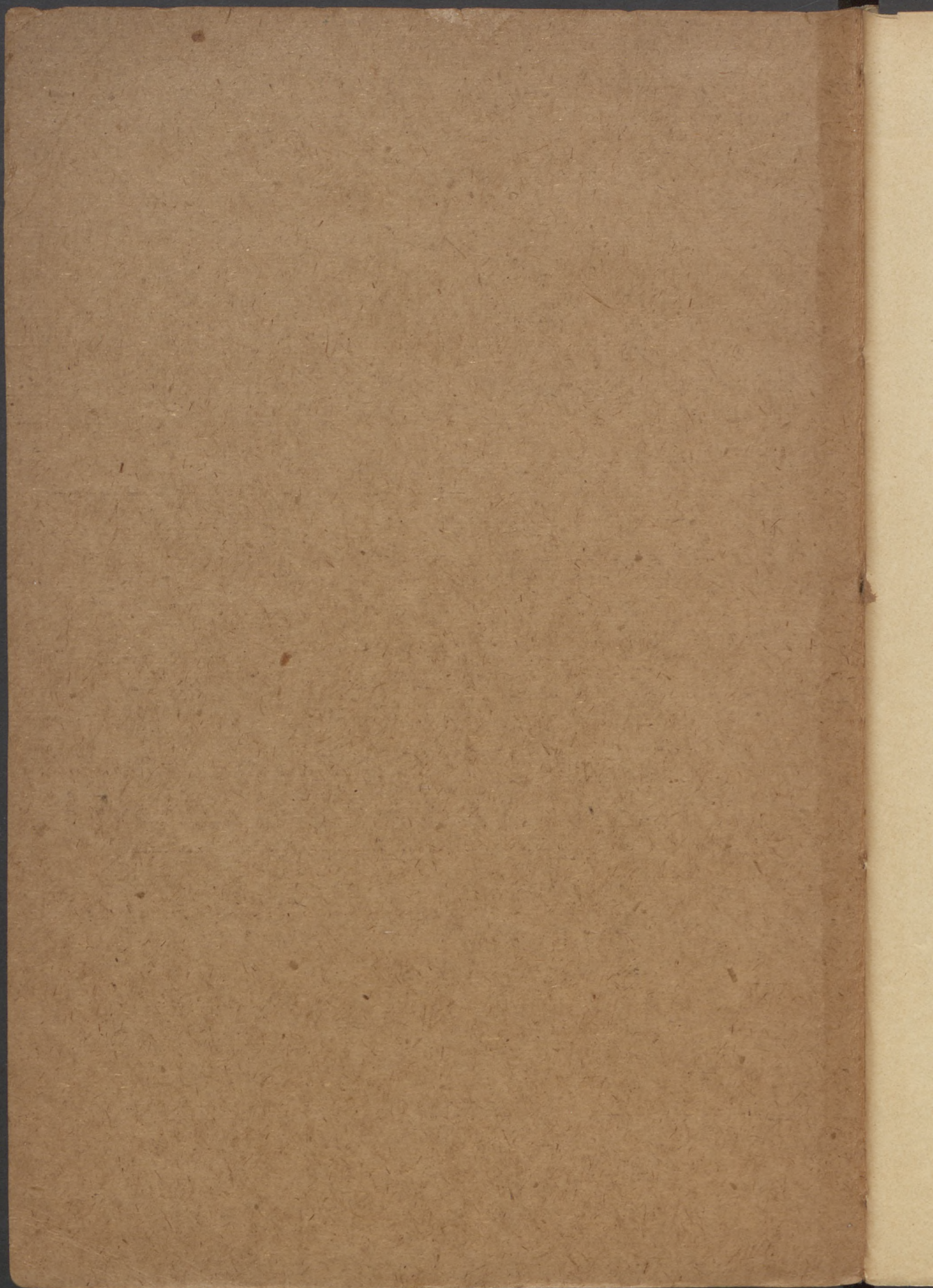
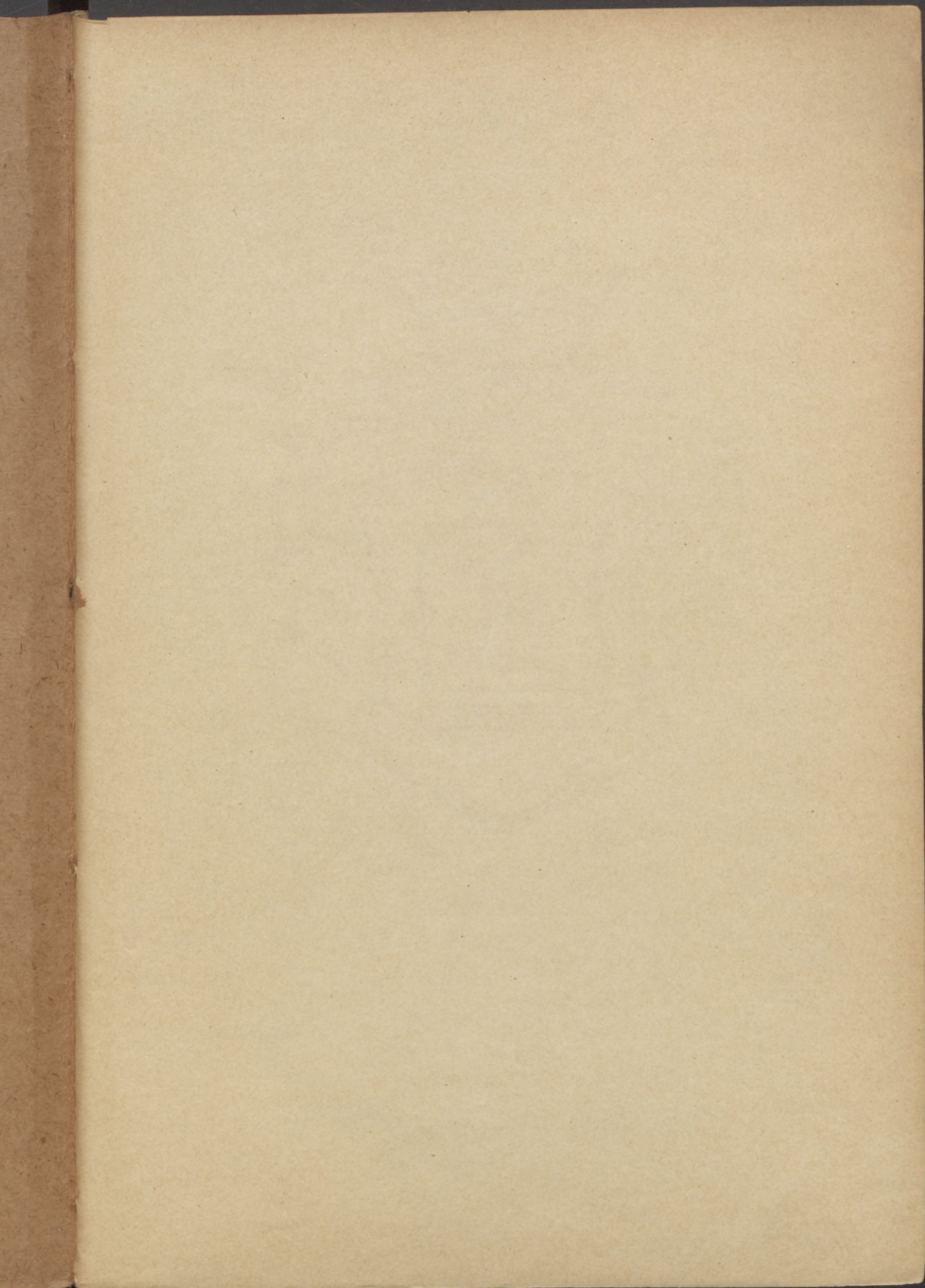

276505

Th. u.

1442.

75
A THEOLOGIAI TANSZAK
KIZÁRATÁSA
ÉGYES KÖZÉPKORI EGYETEMEKRŐL

TANULMÁNY

IRTA

HANUY FERENCZ dr.

PÉCSI THEOLOGIAI TANÁR

Különlenyomat a Katholikus Szemle XVII. évfolyamából.

BUDAPEST

A STEPHANEUM NYOMÁSA

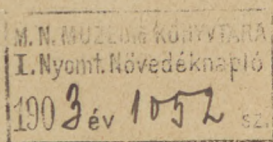
1903

Handwritten:
~~1442~~
~~1443~~

276505

A KÖZÉPKORI egyetemek történetében azon feltűnő jelenséggel találkozzunk, hogy a római pápák némely új egyetemek fölállításánál vagy jóváhagyásánál kifejezetten kikötötték azt, hogy az így fölállított egyetemen ne legyen theológiai tanszak: *sit studium generale in qualibet licita facultate, praeterquam in Theologica*, vagy: «sit studium generale in qualibet licita facultate non tamen in Theologia». Legsűrűbben fordul elő ezen tény az Avignonban székelő pápáknál, amennyiben az avignoni pápák 18 egyetem közül csak 5-nek tagadták meg a theológiai tanszakot.

Ezen jelenségnek, mint történeti ténynek, megállapításával nem érheti be az oknyomozó történelem. De a sűrűn egymásután megtörténő ténynek aligha lesz helyes megoldása az, amely első sorban helyi okoknak, az új egyetem helyének, ezen hely különleges viszonyainak, kisszerűségének, az egyetem életképtelenségének¹ stb.... akarja betudni a pápák elutasító magatartását; mert bár ezen okok is, főleg egy-két esetben közrejátszanak, de első sorban is döntőleg általános okoknak kellett főnforogniok.

A régibb magyar egyetemek közül a *pécsi* egyetem van érdekelve a szóban forgó kérdésnél, amennyiben a pécsi egyetemnek V. Orbán pápa 1367 szept. 1-én kelt alapítólevéllel megadta az engedélyt kánonjog és római jognak, valamint minden más meg-

¹ Így vélekedik Friedr. *Paulsen*: Sybel's Histor. Zeitschrift. 45. Bd. 188. I. és 271. l., ahol *Paulsen* berlini egyetemi tanár az 1419-ben V. Márton pápa által alapított *rostocki* egyetemről a theológia kizáratására adja ezt a magyarázatot. Az egyetemekről megírt kétkötetes nagy munkájában (Friedr. *Paulsen*, Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. 2. kiad. Leipzig. I. köt. 1896., II. köt. 1897.) nem terjeszkedik ki *Paulsen* ezen kérdésre.

engedett tudománynak művelésére, kivéve a theológiát («et in alia qualibet licita, praeterquam in Theologica, facultate»).

Az említett történelmi tények egységes megoldását már sokan megkísérelték, de eddig még egy megoldási mód sem tudott általános elismertetésre eljutni. *Denifle* dominikánus atya, a Vatikán allevéltárosa, a kritikusok által általánosan különbség nélkül korszakot alkotónak elismert, levéltári kutatásokra támaszkodó nagy munkájának¹ eddig megjelent első kötetében (öt kötetre van tervezve) a kérdésnek tárgyalására rátér ugyan,² de csak egy más kérdéssel kapcsolatban; mégis az ő általa megjelölt okok, kiegészítve az ő könyvében ezen kérdéssel közvetett összefüggésben álló más adatokkal, elfogadható és úgyszólván evidensnek mondható magyarázatát adják a dolognak. Az egyetemekről nagyszabású munkák jelentek meg újabban még H. *Rashdall*³ oxfordi egyetemi tanár és G. *Kaufmann*⁴ boroszlói egyetemi tanártól, amelyeknek a kérdést érdeklő helyeire szintén tekintettel leszek az alábbiakban.

G. *Kaufmann* munkájából ugyan e kérdést illetőleg közvetlenül fölhasználható adatot nem lehet meríteni, mert ő bár művének első kötetében⁵ kilátásba helyezte ezen kérdésnek részletes tárgyalását, mégis művének 8 év múlva megjelent második kötetében már kitér a kérdésnek részletes tárgyalása elől, azzal, hogy a kérdésnek «tárgyi» okokból való megfejtése eddig nem vezetett sikerre, mert ilyen («tárgyi») okok nincsenek is,⁶ de volnának (Kaufmann szerint) szubjektív, anyagi, érdekeltségi okai (diplomataxák sokasítása) a pápák részéről.⁷

¹ P. Heinrich *Denifle*, Die Universitäten des Mittelalters bis 1400. Berlin. I. kötet, 1885.

² *Denifle* i. m. 27. és 703—708.

³ Hastings *Rashdall*, The Universities of Europe in the middle ages, Oxford. 1895. I., II. 1. 2 kötet.

⁴ Georg *Kaufmann*, Die Geschichte der deutschen Universitäten. Stuttgart. I. kötet. 1888., II. kötet. 1896.

⁵ G. *Kaufmann* i. m. I. 406. l.

⁶ G. *Kaufmann* i. m. II. kötet. 17. l.: «Die Versuche, welche man gemacht hat, sachliche Gründe dafür aufzufinden, dass die theologische Fakultät *Wien*, *Fünfkirchen* und *Krakau* versagt, dagegen *Kulm* gewährt wurde, oder dass sie *Wien* 1365 versagt und 1384 gewährt wurde, sind *vergeblich* gewesen, sie haben nur deutlicher gezeigt, dass es sachliche Gründe dafür nicht gegeben hat».

⁷ G. *Kaufmann* i. m. 16. l.: «Seit Johann XXII. haben die Päpste in ihren Stiftungsbriefen mehrfach das Promotionsrecht als eine besondere Gnade behandelt und ausserdem *die theologische Fakultät* versagt. Aber das sind nur

Kaufmann állítása sem nem igazságos, sem nem tudományos; igazságtalan, mert Rómának eljárását *általában* a pénzérdekre vezeti vissza, ami, bármily állásponttól is ír valaki, igazságtalan, de a tudományosság legelemibb követelményeivel is ellenkezik, egy ilyen igazságtalan és ily általánosságban igaztalan praemissából következtetést vonni egy még megfejtendő konkrét esetre és azután ezen következtetéssel, mint egyedüli bizonyítékkal, beérni.

Az alábbiakban meg fogom kísérelni az eddig a középkori egyetemekről nyomtatásban megjelent adatok segítségével a kérdésnek legvalószínűbb megoldását, természetesen «tárgyi» okokból, mert az oknyomozó történelemnek nem lehet az a célja, sőt joga sem, hogy alkalmas megoldási mód hiányában anyagi érdekre vagy más erkölcsi gyanút kifejező okra vezesse vissza egy komoly intézménynek komoly tényeit; ilyen gyanúnak kimondásához a történetírónak külön bizonyítékokra volna szüksége, amelyeket a szóban forgó kérdésre nézve sem *Kaufmann*, sem más író föl nem hozott.

***

I. A középkori egyetemeknek klasszikus elnevezése a XV-ik századig a *studium generale* szó volt, amelylyel első ízben a *Vercelli* város közönsége által az eretnekek ellen hozott szabályzatában¹ (1233—4. évből) találkozunk, de azért még ennél is régiebb e szó, hihetőleg a XIII. század elejéből származik; addig csak «studium Parisiense» vagy «st. Bononiense» stb. néven, más főiskolákkal közös névvel neveztettek. Amióta az egy-egy országra kiterjedő tekintélyvel bíró, legkiválóbb főiskolák «studium generale» nevet nyerték, azóta a többi neves főiskolát (püspökök, városok, szerzetek alapításai) «studium particulare»-nak nevezték el.² A különféle szerzeteknek (ferenczrendiek, dömések, ágostonrendiek, ciszterciek stb.) egyébiránt szintén voltak «studium generale»-ik és voltak «studium particulare»-ik.

Az *universitas* szó ugyan szintén már előfordul a XIII. század első felében és pedig az egyetemmel kapcsolatban, de akkor még az *universitas* szó nem a tanintézetet, a főiskolát jelentette, hanem

Zeichen, dass diese *Stiftungsbriege dem gleichen Schicksale* verfallen waren, wie alle *die anderen Gnaden*, die Rom verlieh: man theilte die Gnaden, um sie bedeutender erscheinen zu lassen und um die *erheblichen Zahlungen und Gegenleistungen mehrmals* ausbedingen zu können».

¹ Denifle i. m. 2. l., Rashdall i. m. 8. l.

² G. Kaufmann i. m. I. köt. 372. l.

a tanároknak (Páris) vagy a tanulóknak (Bologna) szervezett egyesületét («corpus», «collegium»),¹ és mivel az egyes tanszokok tanárai még külön testületet is képeztek, azért nemcsak a főiskola összes tanárainak egyesülete, hanem egy-egy tanszoknak (*facultas*, ami tulajdonképp tantárgyat, *discipliná*-t jelent) tanárai is «universitas»-nak hívták, mint testület (*universitas vestra*). Csak a XIV. század végén ment át synecdoche útján az egyetem keretében fönnálló egyesületnek, illetőleg egyesületeknek neve magára az intézetre.

Sem a «studium generale», sem az «universitas» szó azonban nem jelentette a középkorban még azt, hogy az ilyen főiskolán mind a négy szokásos tanszakot előadják. Vagyis a középkorban lehetett valamely főiskola «studium generale» («universitas») akkor is, ha csak egy vagy két tanszak adatott elő a főiskolán. A szokásos négy tanszak volt: 1. Theologia (másként: «sacra pagina»). 2. Jog («ius»), amely rendszerint két részre oszlott: «ius civile»-re (római jog) és «ius canonicum»-ra; némely helyen különálló két kart képeztek, némely helyen csak egyiket művelték; egyszerűen «ius» szó mindakettőnek előadását jelentette. 3. Orvostudomány («medicina»). 4. Bölcséleti tanszak («artes»), amely bizonyos kezdetleges alakban mint előtanulmány a theológiára, jogra és orvostanra, megvolt minden középkori «studium generalé»-n,² még akkor is, ha nem osztogatta is a «magister in artibus» grádust, de mint önálló tanszak, grádusosztási joggal, nem minden «studium generalé»-n volt meg; mert bár sem theológus, sem iurista (legista, decretista, decretalista), sem orvostanhallgató nem lehetett senki az «artes» elvégzése nélkül, de a gradus «in artibus» megszerzése eleinte egyáltalában nem volt előírva, a theológusokra is csak később vált kötelezővé a «magisterium in artibus» megszerzése.³

Ebből érthető még az is, hogy a középkor fölfogása szerint a theologia, ius és medicina voltak a felsőbb tanszokok («facultates superiores»), míg a bölcséleti tanszak («artes») volt az alsóbb tanszak («facultates inferiores»).

A «studium generalé»-knak fogalma és más felső iskoláktól,

¹ Denifle i. m. 36. l.

² Denifle i. m. 97. l.

³ Denifle i. m. 101. és 711. l. — Rashdall i. m. I. köt. 465. l. 2. jegyzetben ezt írja: «I do not know of any Paris Statute to this effect, but the Statutes of Vienna, which are based on the customs of Paris, require the Bachelor Degree to be Master of Arts, «vel saltem quomodocunque ita edoctus, quod sufficienter sciat in theologicis scolis opponere et respondere».

ha még nem is névre, de jellegre és tekintélyre élesen megkülönböztethető csoportja a XII. századtól fogva kezdett kidomborodni. Az első lökést a főiskolák ezen külön csoportjának kiválásához az egyes jelesebb főiskolában (Salernóban orvosi, Bolognában jogi, Párisban bölcséleti és theológiai) egy-egy szaknak művelésében egyes tanárok által alkalmazott új tanítási módszer adta meg. Ezen új tanítási módszer azután az illető országból, sőt egész Európából ezen főiskolához vonzotta az idegen tanulók nagy tömegét, akiknek (első sorban az «idegeneknek») azután, mikor az iskola már hírré vergődött, a fejedelmek és római császárok állami kiváltságokat, az úton és ott időzésük alatt védelmet nyújtottak, a pápák pedig, főleg az egyházi hallgatóságnak, egyházi kiváltságokat adtak. Ezen kiváltságok folytán az illető főiskolák más főiskolák fölé kerekedtek, országos tekintélyt szereztek, sőt, ha császári vagy pápai kiváltságokat kaptak, európai tekintélyt szereztek, okleveleiket az egész keresztény világban elismerték; nem császári vagy pápai alapítás, hanem önerejük, az első tanárok szellemi ereje emelte föl ezen iskolákat első sorban, de a kiváltságok a tekintélyt állandósították.¹

Így szerezte meg önerejéből a «studium generale» jellegét és tekintélyét az orvosi iskola *Salernó*-ban (XI. század végétől), a jogi iskola *Bologná*-ban (a XII. század elejétől), a dialektikai és theológiai iskola *Páris*-ban (XII. század közepétől). A *salernói* egyetemen alkalmazott új orvostani módszer Constantinus Africanus (1080 körül) nevéhez,² a *bolognai* iskolán a római jogban alkalmazott új módszer *Pepo* és tanítványa *Irnerius* († 1125 körül) nevéhez, a *párisi* egyetemen alkalmazott új módszer *Abaelard* nevéhez fűződik, ez utóbbiéhoz annyiban, amennyiben *Abaelard* módszere a theológiának művelését új irányba terelte, de viszont az ő általa az elvnek alkalmazása körül elkövetett tévedések heves ellenkezést keltettek ugyancsak a párisi főiskolán, amely tudományos harcz vált a párisi főiskola fejlődésének főelőmozdítójává.³ A *salernói* iskola kiváltságot első ízben csak II. Frigyes császártól (1231. év)⁴ kapott, a *bolognai* iskola első kiváltságát I. Frigyes császártól (1158. év, Authentica: «Habita»)⁵ nyerte, míg a *párisi* iskolát első sorban a

¹ Denifle i. m. 62—3.

² Rashdall i. m. 81. l.; Denifle i. m. 232. l.

³ Rashdall i. m. 112. l.; Denifle i. m. 47—8. l.

⁴ Rashdall i. m. 83. l.

⁵ Denifle i. m. 48. l.

francia királyok (VII. Lajos és Fülöp Ágost a XII. század végén) kiváltságolták.

Hasonló módon szereztek maguknak, bár nem oly általános, inkább csak az illető országra terjedő tekintélyt, más főiskolák is, amelyeket később (a XIII. század 4-dik évtizedétől), mikor a «studium generale» nevét és tekintélyét fejedelmek, császárok, pápák kezdték osztogatni, mindenütt Európában «ex usu et consuetudine» elismertek «studium generale»-knak. Ilyen főiskolák voltak *Oxford*-ban (mind a négy tanszakkal) a XII. század végétől, *Cambridge*-ben (mind a négy szak) a XIII. század elejétől, *Montpellier*-ben (orvosi, jogi és bölcs.) a XII. századtól, *Orléans*-ban (jogi) a XIII. század elejétől, *Angers*-ben ugyanazon időtől (jogi), *Reggio*-ban (római jogi) a XII. század végétől, *Modená*-ban ugyanazon időtől (római jogi), *Vicenzá*-ban 1204-től (jogi), *Paduá*-ban (jogi) 1222-től, *Vercelli*-ben 1228-tól (mind a négy szak).

Így tehát a XIII. századig, külön alapítólevél nélkül, önerejéből megszerezte a «studium generale» jellegét és tekintélyét 13 főiskola, de ezek közül csak négy volt kezdettől fogva a mai értelemben teljes (nem csonka) egyetem, t. i. a *párisi*, az *oxfordi*, *cambridge-i* és *vercelli*, míg más nevezetes főiskolák akkor is, mikor már tagadhatatlanul megvolt a «studium generale» tekintélyük, még nem bírtak az összes tanszakkal, in specie nem bírtak theológiával; a *vercelli* egyetemen is theologiai promóciókról mit sem tudunk. A *salernói* iskolán a bevezető «artes»¹ szakon kívül csakis az orvosi szak volt meg később is. A *bolognai* egyetemen a XII. század elején a bevezető «artes» tanszakon kívül (főleg a retorikából és grammatikából)² csakis a római jog («ius civile») volt meg, ehhez jött a XII. század második felétől a kánonjog, a «Decretum Gratiani» előadása; az *orvostudománynak*, mint önálló «facultas»-nak («disciplina») előadása (azelőtt a «physiká»-hoz tartozott) 1260 körül kezdődik, míg a theologiai tanszakot csak 1360. évben engedélyezte VI. Incze pápa («studium generale etiam in theologica facultate existat») külön alapítólevéllel.³ Sőt a *párisi egyetemen* is eleinte csak a *bölcséleti* és *theologiai* szakokat művelték, amelyhez már a XII. század közepén a *római jog*, majd 1177 körül a *kánonjog* csatlakozott; az *orvosi* szak művelése is a XII. század végétől kez-

¹ Rashdall i. m. 83. l.

² Rashdall i. m. I. köt. 102. és 234. l.

³ Rashdall i. m. I. köt. 236. l.

dődik.¹ A római jog tanítását a párisi egyetemnek 1219-ben megtiltotta («Super specula» bullában) III. Honorius pápa és ettől fogva a párisi egyetem jogi tanszaka csakis a kánonjogra terjeszkedett ki, a római jogot önállóan nem adták elő, hanem csak bevezetésképpen és magyarázatképpen a kánonjoggal kapcsolatban.² A *páduai* egyetemen a theologia tanítását külön alapítólevéllel (1363 ápr. 14.) engedte meg V. Orbán pápa.

Tehát a legrégebbi egyetemek történetének és szervezetének szempontjából tekintve a theológiai tanszoknak («facultas») hiányát vagy kizárását a fejedelmek, császárok vagy pápák által alapított későbbi egyetemeken, ebben semmi feltűnőt sem talál a kor szemüvegén át ítélő kutató. A XIII. század szemüvege ezen dolgot illetőleg semmit sem különbözött a XIV. századtól, amely században fordul elő leggyakrabban a pápai alapítólevelekben a theológiai tanszak kizárása. Ha a bolognai egyetemen, melynek pedig ezerre menő hallgatói voltak az egyházi rendből, csak 1360-ban találták elodázhatatlannak a pápák a theológiai tanszak behozatalát, a «studium generale»-nak ezen tanszakra való kiterjesztését, akkor a theológiának más, kezdődő egyetemeken való kizárása vagy nemengedélyezése éppen a rendes eljárás jellegével bír, míg annak az új egyetemre való engedélyezése a feltűnő, a rendkívüli.

Ugyanis ha a fent elősorolt 13 egyetemen előadott tanszakokat nézzük, akkor azt látjuk, hogy eltekintve a *bölcséleti* szaktól, mely kezdetleges alakban mindegyiknél megvolt,³ *leggyakoribb a jogi tanszak*⁴ (csak Salernóban nem volt); azután jön az *orvosi*, mely kezdetleges alakban a bölcsélet körében mindenütt előadatott,⁵ de mint önálló szak is megvolt már a XI. században Salernóban, a XII. században Montpellier és Párisban, a XIII. században Oxford, Cambridge és Bolognában és csak *leg hátul* van a *gyakoriságot* illetőleg a *theologia*,⁶ melyet Párisban a XII. századtól, Oxford

¹ Rashdall i. m. I. köt. 322—3. l.; Denifle i. m. 207. l.

² Rashdall i. m. I. köt. 323. l., ahol R. a 4. jegyzetben mondja: «A certain instruction in Civil Law was mixed with that of Canon Law in extraordinary lectures».

³ Denifle i. m. 711. l.

⁴ Denifle i. m. 696. és 732. l.

⁵ Denifle i. m. 732. l.; Rashdall i. m. I. köt. 235. l. — Egész más kérdés az, milyen a tanszakok sorrendje rangra, méltóságra nézve. Rangra így következtek: 1. theologia, 2. ius, 3. medicina («facultates superiores»), 4. artes.

⁶ Denifle i. m. 703. l.; Rashdall i. m. 251. lap, ahol ezt írja R.: «The last peculiarity of the Italian Universities, which has to be noticed, was the absence, in their earliest days, of a Theological Faculty».

Cambridge és Vercelliben a XIII. századtól fogva adtak elő, Bolognában és Páduában csak a XIV. századtól fogva, míg a többi hét egyetemen (francia és olasz) a theológiát nem adták elő később sem.

Most áttérhetek a XIII. század 3-ik évtizedétől fogva fejedelmek, római császárok vagy pápák által külön alapítólevéllel *fölállított studium generale*-k szervezetének, keletkezésének ismertetésére és az ebből a mi kérdésünkre vonatkozó következtetések levonására.

II. A *studium generale* névvel, mint fönt láttuk, első ízben 1233—4. évben találkozunk, a *fogalom* maga összes jegyeivel (új módszer, idegen hallgatóság, kiváltságok, egyetemes képesítés) valamivel *előbb fejlődött ki* fokozatosan; hihetőleg már a XIII. század elején megvolt a fogalom, a főiskolák kivételes és kiváltságos osztályának fogalma.¹

Ezen kiváltságos iskolák sorába bejuthatni érthető vágyódása lehetett minden főiskola tanári karának, viszont minden oly országnak fejedelme, ahol még nem volt ilyen kiváltságolt és általános tekintélynek örvendő főiskolája, iparkodott saját országa részére ilyen főiskolát szerezni, fölállítani.

Egyházi törvény nem volt (ma sincsen) a XIII. században arra, kinek van joga «studium generale» jellegű főiskolát állítani; fölösleges is lett volna, mert hisz ott volt a minta a már fönnálló «studium generale»-knál; azok nem egy fejedelem, egy császár vagy pápa *alapításának*, hanem *főképen* és első sorban a bennük rejlő tudományos erőnek köszönhették azt, hogy őket más főiskoláktól úgy a hallgatók (tömeges látogatás által), mint a fejedelmek, császárok, pápák (kiváltságok által) megkülönböztették, fölvirágoztatták.

De egy alapító fejedelem, ha komolyan akarta, siettethette is ezen spontán fejlődés folyamatát az által, ha a fönnálló nagy egyetemekről neves tanárokat nyert meg az alapítandó új egyetem megfelelő tanszakára és ha már előre fejedelmi oltalmába fogadta, kiváltságokkal fölruházta az illető egyetem hallgatóit, tanárait vagy esetleg nekik a római császártól vagy római pápától az egész keresztény világra kiterjedő kiváltságokat is kieszközölt.

Denifle munkája abban is korszakot alkotó, hogy ő kimutatta,² hogy valamint ma sincs tételes törvényből folyó akadály, úgy a középkorban sem volt ily akadály arra nézve, hogy valamely fejedelem,

¹ *Denifle* i. m. 20., 775. l.

² *Denifle* i. m. 763—791. l.

pápai előzetes alapítólevél vagy utólagos jóváhagyó és kiváltságoló okmány kikérése nélkül is, valóságos «studium generale»-t, theologiai tanszakkal is, állíthasson. Persze az azért kérdéses maradt, vajjon az ilyen «studium generale»-t el fogják-e ismerni az illető ország határain kívül is «studium generale»-nak, vajjon grádusait, «magister»-diplomáit («doctor») el fogják-e más országokban és főleg a már fönnálló, elismert tekintélyű «studium generale»-kon is ismerni. Ezen «studium generale»-k graduáltjainak t. i. megvolt az a joguk, hogy bármely országban, más «studium generale»-n is taníthassanak. Ez volt a *licentia, facultas ubique legendi*. Ezt megadni az ország határain kívül álló egyetemekre is kiterjedőleg a fejedelmi jogkört meghaladta. Ezért vált szükségessé sok esetben, hogy, amidőn egy ilyen fejedelmi alapítású egyetemnek idegen országból is voltak már hallgatói és az ottani régibb egyetemek azt «studium generale»-nak el nem ismerték, a császárok vagy pápák az egész keresztény világra kiterjedő tekintélyükkel megadják az új egyetemen nyert diplomának is az egyetemes érvényt, a *licentia ubique legendi*-t. Ha egy főiskola ezen egyetemes tekintélyt megszerezni sem hallgatóg elismertetés útján, sem császári vagy pápai megerősítés, új alapítás útján elérni nem tudta, akkor az *studium particulare*-nak¹ tartatott és neveztetett. A «studium generale» jellegnek első lépcsője ugyan az volt, hogy egy egész országra központi szerepe legyen az iskolának, de ez maga még nem volt elég, ennek dacára is maradhatott még «studium particulare», ha az általános elismertetés hiányzott.

Az *első* egyetem («studium generale»), mely külön alapításnak köszöni létezését, a *palenciai* egyetem volt Spanyolországban. 1212—14-ig terjedő időben alapította VIII. Alfonso kasztíliai király *theologiai*, kánonjogi és bölcséleti tanszakkal; első tanárait Alfonso Franciaországból és Olaszországból hívta meg.² Hihetőleg ez utóbbi körülménynek, valamint a régi egyetemek keletkezésének idejéhez való közelségének köszönheti ezen egyetem, hogy diplomáit, a theologiai tanszakra nézve is, általában elfogadták, pápai vagy

¹ *Denifle* i. m. 21. l. — *Denifle* i. m. 12. l. a «particulare studium»-nak más jelentését is ismeri a középkorból, t. i. jelentette az olyan iskolákat, melyeknek még országos tekintélyük sem volt. A két jelentés részben összeesik, mert az országos jelentőségű iskolák rendszeren megszerezték a «studium gen.» jelleget, de a helyi jellegűek sohasem.

² *Rashdall* i. m. II. köt. I. r. 65. l.; *Denifle* i. m. 471. l.

császári kiváltság nélkül is.¹ A palenciai egyetem még a XIII. század végén megszűnt, vele versenyzett és később helyét is pótolta a *salamancai* egyetem.

A *második* egyetem (kor szerinti sorrendben), amely külső hatalmi tényező alapításának köszöni létesülését, a *nápolyi* egyetem² volt a kettős Szicília királyságának területén. II. Frigyes szicíliai király 1224. é. (akkor már császár is volt) szicíliai királyi tekintélyével Nápolyban «studium generale»-t³ alapított az összes szokásos tanszakokkal (*theologia*, ius, medicina et artes).⁴ Pápai vagy külön császári kiváltságolásban a nápolyi iskola sohasem részesült. De azért a pápák mindig elismerték a nápolyi iskolát «studium generale»-nak, amint az IV. Kelemen pápának I. Anjou Károlyhoz 1266. évben intézett leveléből kitűnik.⁵ Theologiai promóció igen ritkán volt a nápolyi egyetemen; ⁶ ennek oka általános volt, melyről alább szólni fogok.

A *harmadik* egyetem, amely hatalmi tényező alapításának köszöni létesülését, a *toulouse-i* egyetem Franciaországban,⁷ amely az albiak leveretése után Raymund toulouse-i gróf és Lajos francia király közt létrejött békekötés egyik pontjából folyólag, nevezett gróf kényszerített hozzájárulása mellett, létesült. Alapítóul maga az egyetem, 1229. évben írt levelében, Isten és IX. Gergely pápa után a pápának követét: Román bíbornok-követet tekintette. A toulouse-i egyetemen volt *theologiai*, jogi, orvosi és bölcseleti tanszak; az első tanárok a párisi egyetemről hívtak meg, amely akkor éppen föl-oszlóban volt. (Sokszor ismétlődő tünet a régi, hírneves egyetemek

¹ IV. Orbán pápa ugyan 1263 május 14-én kelt levelében hajlandónak nyilatkozott a palenciai püspök kérelmére megadni a párisi egyetem kiváltságait, de hogy megadta-e, nem tudjuk. De ezen pápai levél már föltételezi és elismeri a «studium generale» jelleget és csak annak fejlesztésére helyezte kilátásba a kiváltságokat. A püspök a kérelmező levélben így ír: «Erat enim in Palentina civitate... scientiarum studium generale». — *Rashdall* i. m. II. köt. I. r. 68. lap; *Denifle* i. m. 478. l.

² *Denifle* i. m. 11., 452., 786. l., *Rashdall* i. m. II. köt. I. r. 22. l.

³ II. Frigyes még nem használja 1224-ben a «stud. generale» szót, de már 1239-ben kelt levelében így ír a nápolyi egyetemről: «in urbe nostra Neapolis... ipsius (studii) sedem locavimus et cultum indiximus generalem».

⁴ Az alapítólevélben II. Frigyes írja: «quod in civitate praedicta doctores et magistri erunt in qualibet licita facultate».

⁵ *Denifle* i. m. 459 l.; *Rashdall* i. m. II. köt. I. r. 24. lap.

⁶ *Denifle* i. m. 460. l.

⁷ *Denifle* i. m. 325. l.; *Rashdall* i. m. II. köt. I. r. 157. l.

történetében; minden ilyen föloszlási eset új egyetemeknek adott létet.) De a toulouse-i főiskola négy éven át csak tengődött és csak 1233. évtől fogva indult virágzásnak, ami a IX. Gergely pápa által 1233. április 27-én kelt bullájának tudható be; ez nem mondható szorosan vett alapítólevélnek, hanem inkább kiváltságoló okmányoknak.

IX. Gergely pápának ezen bullája az első pápai bulla, amely az új «studium generale»-t a fönnálló régibb «studium generalé»-k kiváltságaiban részesíti. A bullának ezt kifejező szövege így szól: «ut eadem libertate gaudeant, qua gaudent Parisienses scholares... ut quicumque magister ibi examinatus et approbatus fuerit in qualibet facultate, *ubique sine alia examinatione legendi liberam habeat facultatem*».¹ IX. Gergely pápának ezen kiváltságadása ellen a párisi egyetem óvást tett saját jogainak megsértése miatt; a pápa 1234. ápr. 3-án kelt levelében azután odamódosította a bulla szövegét, hogy a «*facultas ubique legendi*» a párisi egyetemre nem terjed ki, vagyis hogy a toulouse-i egyetemen graduált magisterek minden más egyetemen («studium generale») taníthatnak, kivéve a párisit.² Ezen pápai irat Párisnak kedvezett, Toulouse-nak ártott, mert igen ritkán voltak ennek folytán a toulouse-i egyetemen promócziók.

Ezen időtől fogva a pápáktól más új egyetemek is kérték és meg is nyerték a «*facultas ubique legendi*»-t és egyúttal a már fönnálló régibb «studium generalé»-k kiváltságait. A «*stylus curiae*» erre nézve rendesen így szólt: «ut studentes talibus privilegiis, libertatibus et immunitatibus gaudeant, quibus gaudent studentes in scholis, ubi generale regitur studium»,³ vagy még rövidebben így: «quibus gaudentes studentes in studio generali».

Ezen *ius ubique legendi* osztásánál a pápák eleinte még *kivételt* tettek a párisi egyetemre nézve (láttuk fönt IX. Gergely eljárását Toulouse-ra nézve), néha még *Bologna* és *Oxford* javára is, de nemsokára ezen egyetemeket sem veszik ki a pápák, hanem megadják az új egyetemnek a «*licentia ubique legendi*»-t megszorítás nélkül, nem téve kivételt egyik régibb egyetemre nézve sem.⁴ Ettől fogva válhattak volna az új «studium generalé»-k azonnal alapításukkor a szó teljes értelmében «generalé»-kká, egyetemessékké. De a régi egyetemek még soká ellenállottak, főleg a *theologiai szak és promócziók tekintetében Páris*.

Némely esetben a pápák (pl. XXII. János 1332. é. a *cahors-i* egyetem föllállításánál) Párisnak előjogát a promócziók tekintetében

¹ Denifle i. m. 20. l. ² Denifle i. m. 20. l. ³ U. o. ⁴ Denifle i. m. 21. l.

úgy óvták meg, hogy megadták ugyan a promoveálási jogot «*licentia ubique docendi*»-vel, de ha a párisi egyetemen akart valaki tanár lenni, újból vizsgálatnak kellett magát alávetni.¹

A párisi egyetem javára a theologiai promócziók tekintetében tett kivétel, a «*licentia ubique legendi*» illetén megszorítása azt eredményezte, hogy a theologiában elnyerendő grádusokért a toulouse-i egyetem hallgatói is a párisi egyetemet keresték föl, mint az igazán internacionális tudományra, a theológiára korlátlanul internacionális képesítési joggal bíró intézetet. Ennek csak VI. Ince pápa (maga is a toulouse-i egyetemen tanult) vetett véget 1360-ban, mikor a theologiai tanszakra a promócziókat a theologiában is minden megszorítás nélkül megengedte. Azért az még kérdéses, hogy ezután is nem mentek-e inkább Párisba promóczió végett a toulouse-i egyetem theológus tanulói.²

Itt álljunk meg és tekintsük általánosabb szempontból Párisnak theologiai túlsúlyát az európai egyetemek fölött.

Ez a két egyetemesség: a régi egyetemeknek saját erejükből szerzett egyetemessége és az új egyetemeknek pápai és később császári alapító- vagy kiváltságolólevéllel szerzett egyetemessége, amint a XIV. században alapított «*studium generale*»-k történetéből látni fogjuk, később is állandóan harczban állott egymással. A pápák — mint föntebb már láttuk — eleinte kivételt tettek Páris, Bologna és néha Oxford javára is; Páris-nál és Oxford-nál a theologiai tanszaknak hírneve, Bologná-nál a római és kánonjog művelésének magas színvonala volt a kivételezésnek oka.

Páris-nak a theologia terén való tekintélye azonban még akkor is érvényesült az új egyetemekkel szemben, mikor már a pápák alapítóleveleikben elhagyták a «*facultas ubique legendi*»-nek Párist illetőleg való megszorítását. Párisnak tekintélyét, amint látszik, utolérhetetlennek tartották maguk a pápák is,³ hisz a legnehezebb dogmatikus kérdések és viták eldöntését, eretnek tanok elbírálását püspökök, sőt a pápák is sok esetben a párisi egyetemre bízák.⁴

¹ Denifle i. m. 706. l.

² Denifle i. m. 336. l.; Rashdall i. m. II. köt. I. r. 163. l.

³ Rashdall i. m. I. köt. 526. lap. így ír: «The new Scholastic Theology triumphed alike over the sceptics and over the mystical reactionaries: and Paris became «the first school of the Church» — «the theological arbiter of Europe».

⁴ Így érthető VI. Károly francia király edictumának (Jean Petit tanai ellen) következő része: «Cognovit etiam ipsa quandoque Romana sedes, dum olim et nuper, si quid apud eos ambiguum in doctrina christianae religionis obtigerat,

Így az egyház érdekében látszott állani az, hogy a párisi theologiai fakultás tekintélye továbbra is föntartassék, azzal más «studium generale» ne versenyezessen.

A párisi egyetemnek ezen tekintélye a theologia terén eredményezte azután azt, hogy eltekintve az oxfordi és cambridge-i egyetemektől, a többi, theologiai tanszakkal bíró *studium generale*-ban a XIII. és XIV. században igen ritkán voltak theologiai promóciók, theologiai grádusoztások; e célból a francia, sőt (Angolországtól eltekintve) a külföldi *studium generalé-k hallgatói is a párisi egyetemet keresték föl*,¹ mert ennek grádusait, diplomáit kétségen kívül mindenütt elismerték. Oxford és Cambridge theologiai diplomáit ugyan Párisban sem vetették vissza, máshol pedig még inkább elismerték, de ezen két egyetem Angolországnak földrajzi fekvése miatt kevésbé is jöhetett a gyakorlatban tekintetbe.

Hogy Angolországtól eltekintve, a többi Európára theologiai graduálási jog tekintetében Párisnak volt monopóliumszerű joga, az kitűnik a toulouse-i egyetemnek («rector et universitas studii ac capitularii civitatis Tolos.» VI. Incze pápához intézett kérvényéből.² Ezen kérvényben panaszt tesznek a pápánál, hogy Toulouse-ban 1229. évben «studium generale»-t engedett meg IX. Gergely pápának követe; kéri tehát megengedni a theológiára is azt, amit a többi tanszakra nézve máris gyakoroltak, a graduálási jogot: «et quod cancellarius Ecclesiae Tholosanae cum consilio magistrorum potestatem habeat dandi licentiam et *magisterii dignitatem*». És indító okul fölhozzák azt, hogy Angolországnak két, igazi «studium generale»-ja van a theologiai tanszakra, t. i. Oxford és Cambridge: «*In regno Angliae, quod modica insula respectu regni Francorum existit, duo sunt generalia studia in facultate praedicta*». Világos ezen szövegből, hogy Franciaországban csakis a párisi egyetem

certitudinem ab ipso consilio fidei Parisius (középkori latinság szerinti kifejezés Parisiis vagy Parisiensis helyett) causa existente postulare, nec puduit nec piguit». Rashdall i. m. I. köt. 527. lap.

¹ Denifle i. m. 708. l.

² Denifle i. m. 337. l. — Rashdall i. m. II. köt. I. r. 163. l. — Rashdall így ír: «In 1360, however, the University petitioned Innocent VI., himself an alumnus of Toulouse, for the express authorization of graduations in Theology. One of the grounds alleged in support of the petition is interesting to the English reader; it is noticed, that in England, though a smaller country than France, there were two studia generalia in Theology. Oxford and Cambridge had been, in deed, till very recently the only Universities in the world «besides Paris that possessed Faculties of Theology with an unquestioned right of promotion».

gyakorolta 1360-ig a theologiai tanszakon a graduálási jogot. Pedig akkor már megvolt a theologiai tanszak a toulouse-i egyetemen (alap. 1229. é.) és a *cahorsi* egyetemen (alap. négy «*facultas*»-sal 1332. évben XXII. János pápa által); persze csak a fönntemlített megszorítással, Páris javára.

Nem érdektelen, sőt a dolog érdemébe vágó körülmény az, hogy szintén VI. Incze pápa volt az a pápa, aki a *bolognai* egyetemnek is ugyanazon évben, 1360-ban megadta a theologiai tanszakra a «*studium generale*»-t.¹ Bolognára VI. Incze azt a kikötést tette, hogy az első tanárok a *párisi egyetemen* vagy más jeles egyetemeken promoveáltak közül vétessenek. A bolognai egyetemen ezentúl promoveált theologiai doktoroknak VI. Incze pápa, minden megszorítás nélkül, megadja a tanítási jogot más «*studium generale*»-kon a theológiát előadni.

Ez, a bolognai egyetemnél kikötött föltétel (Párisban promoveáltak közül veendő a tanárok) volt a *másik módja*,² amelylyel a pápák a párisi egyetemnek előjogát, monopóliumát a theológiára nézve megóvni igyekeztek. Bolognán kívül még két régibb olasz egyetem kapta meg a XIV. században a «*studium generale*»-t a theologiai tanszakra: a *páduai* és a *montpellier-i* egyetemek. A páduai egyetem a XIII. század második felétől kezdve a bolognai egyetemmel kezdett versenyezni tanárainak jelességét, hallgatóinak sokaságát illetőleg. Így érthető meg az, hogy X. Gergely az általa kibocsátott konstitúciókat iskolai használat végett a bolognai és párisi egyetemeken kívül a páduai («*Univ. mag. Patavina*») egyetemnek is megküldötte. Ezen páduai egyetemen 1262-ben már az orvostudományt is előadták, V. Orbán pápa pedig 1363-ban a theologiai «*fakultás*»-ra is föllállította a «*studium generale*»-t («*studium generale in theologica facultate existat*».)³ A *montpellier-i* egyetemnek V. Márton pápa adta meg formálisan a theologiai tanszakra a «*ius ubique docendi*»-nek osztogatásával járó promoveálási jogot, bár már V. Orbán pápa idejében megvolt Montpellier-

¹ «...studium generale in eadem theologica facultate existat.» *Denifle* i. m. 207. l.

² Első módját már fönt említettem, t. i. a párisi egyetemre a «*facultas ubique legendi*» ki nem terjesztését. Egy harmadik módja a párisi theologiai fakultás monopolizálásának az volt, hogy egyes egyetemeken (Perugia, Róma) megengedték ugyan a «*stud. gen.*» jellegű theologiai «*fakultás*»-t, de nem engedték meg a promóciókat. *Denifle* i. m. 706. l.

³ *Denifle* i. m. 289. l.; *Rashdall* i. m. II. köt. I. r. 15. l.

ben a theologiai «fakultás» és történtek theologiai promóciók is.¹ A *páduai* theol. fakultás föllállításánál V. Orbán pápa ugyancsak kikötötte éppúgy, mint 1360-ban a bolognainál VI. Incze, hogy az első tanárok a párisi egyetemen vagy más jeles egyetemen graduáltak közül vétessenek.²

Most már visszatérhetünk az egyetemek alapításának időszerinti felsorolásához és annak kapcsán a theologiai tanszak hiányzása okainak további kutatásához.

***

III. A megnevezhető alapítótól származó egyetemek sorában a *negyedik helyet* (időszerinti rendben) a *salamancai* egyetem³ (univ. Salamantieensis). Alapítója *III. Fernando*, Castilia és Leon királya volt, 1243. évben, de fia *X. Alfonso* («el Sabio») újjászervezte az egyetemet és ezen alkalommal kiállított alapítólevelét IV. Sándor pápa 1255-ben (ápr. 6.) jóváhagyta. Ezen jóváhagyás után nem-sokára (1255 szept. 22.) IV. Sándor pápa megadta az összes tanszakokra a promoveálási jogot («in quacunque facultate»), kivéve mégis a *párisi* és a *bolognai* egyetemet. Éppen *Párisnak* főlemlítéséből kétségen kívül következtethető, hogy a salamancai egyetemen a theologiai tanszak is ekkor már tervezve volt. *Denifle*⁴ ugyan azt véli, hogy csak a XIV. század közepétől (1355. é.) fogva volt meg tényleg a theologiai fakultás; *Rashdall*⁵ szerint azonban: kezdettől fogva. Bármiképp is legyen a dolog, promoveálás a salamancai egyetemen 1333. évig alig volt, mert csak az 1333. évben törölte el XXII. János pápa a «licentia regendi (scil. scholas) ubique» megszorítását; ettől fogva a Salamancában graduáltak jogosultak voltak tanítani Párisban és Bolognában is. A theologiai «fakultás» végleges szervezését XIII. Benedek (ellenpápa) hajtotta végre 1416-ban és ettől fogva Salamanca a theológiában is kezdett névre szert tenni, bár igazán nevéssé a theológiában a *jezsuita theologusok* (Suarez) tették a XVI. és XVII. században. V. Márton pápa-

¹ *Denifle* i. m. 354. l., *Rashdall* i. h. 130. l.

² *Denifle* i. m. 289. l.

³ *Denifle* i. m. 478. l.; *Rashdall* i. h. 69. l.

⁴ *Denifle* i. m. 492. l.

⁵ *Rashdall* i. h. 74. l. — *Rashdall* azon jelenséget, hogy a theologiai tanszoknak száz éven át nyoma nem található (1243—1355) abból igyekszik megmagyarázni, hogy a kánonjog Dél-Európában háttérbe szorította a theológiát, ami — szerinte — a pápák politikájával is megegyezett (francia-barátság, Páris monopóliuma).

nak egy 1422. évi bullában a salamancai egyetemről mondott dicsérő szavait¹ (világegyetem: *unum de quattuor orbis generalibus studiis*) hihetőleg még nem a theologiai hírnévre alapította, hanem arra, hogy a viennei zsinat 1311. évben elrendelte, hogy a zsidó, az arab és a kháld nyelvek részére 2–2 tanszék állíttassék föl a pápai udvari, párisi, oxfordi, bolognai és salamancai egyetemeken. Ezen zsinat idejében a salamancai egyetem hírnevét főleg a jogi és a grammatikai «discipliná»-nak köszönhetette, épp ezen utóbbira való tekintettel és a Spanyolországban lakó szemitákra (arabok, zsidók) látszhatott alkalmasnak Salamanca a zsinati végzés végrehajtására; de viszont így belekerült az egyház hivatalos törvénykönyvébe (Clementinae, V. 1. de magistris. c. 1.) és megszerezte már akkor a «világegyetem» látszatát.

Ötödik helyet az alapításra visszavezethető «studium generale»-k közt a *pápai udvar főiskolája*,² melyet 1244 vagy 1245-ben alapított IV. Incze pápa *theologiai*, római jogi és kánonjogi tanszak részére, de amelyen később a bölcséleti és orvosi «facultas» is megvolt; a bölcséletire utal a viennei zsinatnak föntidézett végzése. Ezen tanszakokban, tehát a theologiaiban is, volt graduálási joga is a pápai udvari egyetemnek. A theologiai fakultásnak egyik tanára lett a már III. Honorius pápa által kirendelt «magister s. palatii» is («Theologus Papae»)³. Ezen pápai udvari egyetemnek nem volt állandó helye, hanem a pápa mindenkori tartózkodási helyén; mikor később Rómában (1303. é.) és Avignonban (1303. é.) VIII. Bonifác pápa külön «studium generale»-kat állított föl, azóta, ha a pápa Rómában volt, itt két egyetem volt, ha Avignonban, akkor ott volt két egyetem. A pápai udvari egyetem a tipikus bizonyíték arra, hogy a pápák tekintélye képes volt megadni egy új főiskolának a «studium generale» jelleget, mindjárt alapításától fogva.

Hatodik⁴ helyet a *piacenzai*⁵ egyetem (universitas Placen-

¹ Denifle i. m. 493. l.

² Denifle i. m. 301. l.; Rashdall i. m. 27. l. — Ezen pápai udvari egyetem több néven fordul elő: «studium curiae», «studium, ubi Romanam curiam residere contigerit», «studium apud sedem», «scolae penes sedem apostolicam», «studium in palatio», leggyakrabban «in Romana curia» néven fordul elő, például: «in curia Romana promotus», Denifle i. m. 452. l.

³ Rashdall i. m. 28. l.

⁴ Hatodik helyen az I. Jakab aragoniai király által 1245. évben megalapított *valencia-i* (jogi, orvosi és bölcs. szakokkal) egyetem volna, de ennek csak alapítólevele van, életbe azonban soha sem lépett.

⁵ Denifle i. m. 566. l.; Rashdall i. h. 35. l.

tina) áll az említett «studium generalé»-k között. A *piacenzai* egyetemet a piacenzai püspök és a városi polgárság kérelmére IV. Incze pápa 1248. évben állította föl («generale inibi fieri studium») és pedig megszorítás nélkül az *összes tanszakokra* való jogosultsággal. Ez utóbbi kitűnik az alapítólevél azon szavaiból, amelylyel részesíti az egyetem tanszakainak hallgatóit a párisi, bolognai és más egyetemek kiváltságaiban («in quacunque facultate in praedicta civitate studentibus»). De úgy látszik, az egyetem tényleg nem nyílt meg. Csak mikor Giovanni Galeazzo Visconti (Galeazzo II.), Milanó és Pávia kényura, 1398-ban beszüntette az általa 1361. évben alapított páviai egyetemet és azt áthelyezte Piacenzába és az így megújított piacenzai egyetem részére kiállította alapítólevelét (hivatkozva a Venczel római királytól nyert fölhatalmazásra), attól fogva kezdett igazán létezni a piacenzai egyetem, de csak római jogi, kánonjogi, orvosi és bölcsészeti karral. G. Galeazzo Visconti hercegnek levele theológiáról nem tesz említést. A piacenzai egyetem azonban II. Galeazzo halálával (1402. é.) megszűnt és a még egyes tanárok által szórványosan tovább folytatott élete is rövid volt, mert Filippo Visconti milanói herceg 1412-ben visszaállította a páviai egyetemet és alattvalóit más egyetem látogatásától eltiltotta, amely tilalmat utóda: Francesco Sforza 1447. évben megismételt. Így tehát a piacenzai egyetem, amelyen *lehetett volna theologia*, de tényleg nem volt, megszűnt létezni a XV. század elején.

Hetedik helyen a *sevilla-i*¹ egyetem (univ. Hispalensis) áll. Alapítója X. Alfonso, Castilia és Leon királya volt 1254-ben. A sevillai egyetemen csakis a latin és az arab nyelvet adták elő; önálló, teljes bölcsészeti tanszaka vagy más tanszaka nem volt.

Nyolczadik helyen a *lissabon-coimbrai*² egyetem (Ulissiponensis-Colimbriensis univ.) volt. Alapította Diniz portugáli király 1288-ban, megerősítették IV. Miklós (1290.), V. Kelemen (1308.) és VII. Kelemen (1380.) (az utoljára említett ellenpápa volt). Csak *jogi*, orvosi és bölcséleti karral birt eleinte; IV. Miklós pápa legalább is (bár Diniz király minden tanszakot akart) a *theológiára* nem

¹ Denifle i. m. 495. l.; Rashdall i. h. 81. l.

² Denifle i. m. 519. l.; Rashdall i. m. 101. l. — Ezen egyetemnek első székhelye Lissabon volt 1290-től 1308-ig. Ekkor Coimbra-ba helyezte át V. Kelemen, 1338–39-ben ismét Lissabonba jött vissza, 1355-ben Coimbrába, 1377-ben Lissabonba, 1537-ben ismét és utoljára Coimbrába, ahol van most is az egyetemen portugál egyetem.

adta ¹ meg a «licentia ubique legendi» osztogatásának jogát, VII. Kelemen pápa pedig 1380-ban kifejezetten így ír a Lissabonba átvitt egyetemnek adott új alapítólevelében («ut in dicta civitate de cetero sit studium generale illudque perpetuis temporibus inibi vigeat tam in iure canonico et civili quam alia qualibet licita, praeterquam in Theologica, facultate») ² vagyis kizárta a theologiai tanszakot az egyetemről. Mindazonáltal már 1400-ban tanították a teológiát a lisszaboni egyetemen (törvényesen, mert IV. Miklós nem zárta ki a teológiát, csak a promóciót nem engedte meg, VII. Kelemen pedig ellenpápa volt) és XXIII. János pápa véglegesen és formálisan is föllállította 1411. évben a *theologiai* tanszakot.

Kilenczedik helyen áll az új alapítások során a IV. Miklós pápa által 1289-ben, a már régen fönnálló *montpellieri* egyetemnek újjászervezése. A theologiai tanszak föllállításáról már fentebb, a toulousei egyetemről szóló részben szóltam.

Tizedik helyen ³ az új alapítások közt a *lerida-i* ⁴ «studium generale» («Ilerdense») áll. Alapította 1300. évben II. Jakab aragóniai király, aki előzetesen kieszközte VIII. Bonifác pápától a *toulouse-i* «studium generalé»-nek kiváltságait. Az alapítólevelét értelmében csak jogi, orvosi és bölcséleti karral bírt, de a XV. századtól fogva már volt *theologiai* tanszaka is. Promóciókról a theologiai karon — semmi nyom sincs.

Tizenegyedik helyen áll *Róma* városnak ⁵ «studium generalé»-ja («studium urbis Romae»), melyet VIII. Bonifác pápa 1303. évben állított föl az összes tanszakokkal («generale vigeret studium in qualibet facultate»), tehát *theológiával* is. De XXII. János pápa 1318-ban új okmánynyal a római egyetemnek graduálási jogot is megadta, de csak a kánonjogra és római jogra; *theologiai grádusokat tehát 1318 után már nem oszthatott*. Nem lényegtelen a két pápa ellenkező eljárása: Bonifác még Rómában, XXII. János

¹ «In facultate quacunque, theologica dumtaxat excepta, ubique sine alia examinatione legendi.» *Denifle* i. m. 523. l.

² Egyező szöveg a pécsi egyetem alapítólevelével, melyről alább.

³ A Róma-városi «studium generale» előtt bocsáttattak ki az *alcala-i* egyetemnek (IV. Sancho castíliai király, 1293. év) és a *pamiers-i* egyetemnek (VIII. Bonifác, 1295. é.) alapítólevelei, de egyik sem valósult meg. *Denifle* i. m. 646. és 638. l.; *Rashdall* i. h. 99. l. — A későbbeni alapítás VI. Sándor pápa idejéből (1499. év) való; alapítója Ximenes toledói bíbornok-érsek volt; volt theologiai, kánonjogi és bölcséleti kara, korlátlan promoveálási joggal.

⁴ *Denifle* i. m. 499. l.; *Rashdall* i. m. 86. l.

⁵ *Denifle* i. m. 310. l.; *Rashdall* i. m. 38. l.

már Avignonban székel. Ugyanez a pápa, XXII. János éppen így szorította meg a *perugia*-i egyetem graduálási jogát.¹ A *perugia*i egyetemnek is volt joga minden tanszakra graduálni V. Kelemen alapítólevele (1308. é.) szerint («ut in civitate praedicta sit generale studium illudque ibidem perpetuis futuris temporibus vigeat in qualibet facultate»), de XXII. János csak a római és a kánonjogra szorította, 1321-ben azonban megadta a orvosoknak és artistáknak is.

A római városi egyetemet VI. Sándor pápa a mai Sapienza-épületbe helyezte át,² amelyet X. Leó és VII. Sándor pápák bővítettek. X. Leó után a pápai udvari egyetem megszűnt, hihetőleg egyesült a római (városi) egyetemmel.

Tizenkettedik helyen az alapítások sorában az *avignon*-i³ «studium generale» áll. Alapítója szintén VIII. Bonifác pápa volt 1303-ban. Az alapítólevél intézkedő része így szól: «concedimus, ut in civitate praefata sit et habeatur de cetero litterarum studium generale... in quavis licita facultate». A *theológiára* nem adta meg a pápa az avignoni egyetemnek a promoveálási jogot (a jogra, orvostanra és bölcsesetre megadta), de XXIII. János pápa 1413-ban teljes promoveálási joggal szervezte a theologiai tanszakot is az egyetemen.

Tizenharmadik helyen az új alapítások sorában a *perugia*i⁴ egyetem, amelyről fontosabb, a róma-városi egyetemnél szóltam. Alapítója 1308-ban V. Kelemen pápa volt, de 1355-ben IV. Károly császártól is kapott kiváltságlevelet. XI. Gergely pápa 1371-ben szervezte formálisan és teljes joggal (promotio) a *theologiai* tanszakot a perugiai egyetemen («studium generale theologiae facultatis»), de előírta, hogy az első tanárok («in novitate studii theologiae facultatis») a párisi vagy más híres egyetemekről hívasanak meg.⁵

Tizennegyedik helyen említjük a *treviso*-i egyetemet (universitas Tarvisina), amelyet Szép Frigyes római királyi tekintélyével (?) állított föl 1318-ban *jogi*, orvosi és bölcsészeti szakkal, de amely hihetőleg 1–2 év múlva megszűnt.⁶

¹ Denifle i. m. 543. l. ² Denifle i. m. 314. l. ³ Denifle i. m. 357. l.; Rashdall i. h. 170. l. ⁴ Denifle i. m. 534. l.; Rashdall i. h. 40. l. ⁵ Denifle i. m. 549. l.

⁶ Denifle i. m. 461. l. — A *treviso*-i egyetemet korra nézve megelőzte a *dublin*-i egyetem (Irland), de ennek csak alapítólevele jelent meg V. Kelemen pápától 1312. évben, meg nem nyílt azonban soha. Az alapítólevél szerint *theológiára*, *jogra* és *bölcsészetre* volt tervezve. Denifle i. m. 639. l.

Érdekesebb a fölvetett kérdés szempontjából az idő szerinti sorrendben következő (15.) *cahors-i*¹ egyetem (universitas Cadurcensis), amelyet XXII. János pápa (maga is Cahorsban született) állított föl 1332-ben a szokásos négy karral («in qualibet licita facultate»), de azon megszorítással, hogy a Cahorsban szerzett *theologiai* promóciónak a párisi egyetemre nincsen hatálya, hacsak itt új vizsgálatnak magukat alá nem vetik.²

A (16.) *grenoble-i* egyetemet³ (universitas Gratianopolitana) XII. Benedek pápa állította föl 1339-ben *jogi*, orvosi és bölcséleti szakkal («studium generale canonico et civili et in medicina et artibus»); *theologiai* kara nem volt. Az egyetem 1565-ben beolvadt a *valence-i* egyetembe (alap. 1452. é.).⁴

A 17—20. helyet az új alapítások sorában VI. Kelemen pápának alapításai foglalják el; a *pisai*,⁵ a *valladolidi*,⁶ a *prágai*⁷ és a *flórenczi*⁸ egyetemek, «studium generalé»-k. VI. Kelemen, bár francia származású pápa volt (Pierre Roger, azelőtt fecampi benczés apát, majd arrasi püspök, később sensi, majd roueni érsek), mégis rést ütött a párisi *theologiai* fakultás monopóliumán, amennyiben az általa megalapított egyetemek közül csak a *valladolid-i* egyetemnek *tagadta* meg (alapította 1346. évben) a *theologiai* szakot («generale studium vigeat in qualibet licita, praeterquam in theologica, facultate»),⁹ de a *pisa-i* «stud. generale»-nak (alapította 1343. é.), a *prága-inak* (alap. 1347. é.) és a *flórencz-inak* (alap. 1349. é.) *megadta* a *theologiai* szakot. A *pisa-i* és *flórencz-i* egyetemek alapítóleveleinek intézkedő részében VI. Kelemen pápa ugyanazon szavakat használja az engedélyezett szakok felsorolásánál: «in sacra pagina, iure canonico et civili et in medicina et qualibet alia licita facul-

¹ Denifle i. m. 362. l.; Rashdall i. h. 179. l.

² Denifle i. m. 706. l.

³ A *grenoble-i* egyetem után chronologice a *veronai* egyetem következne, melyről XII. Benedek pápa 1339-ben adta ki az alapítólevelet (jogi, orvosi és bölcs. szak). De ezen egyetem sem nyílt meg.

⁴ Denifle i. m. 365. l.; Rashdall i. h.

⁵ Denifle i. m. 317. l.; Rashdall i. h. 44. l.

⁶ Denifle i. m. 376. lap; Rashdall i. h. 82. lap. — Latin neve: Universitas Vallisoletana.

⁷ Denifle i. m. 582. lap; Rashdall i. h. 211. lap. — G. Kaufmann, Die Geschichte der deutschen Universitäten, Stuttgart, 1896. II. köt. 6. l.

⁸ Denifle i. m. 552. l.; Rashdall i. m. 46. l.

⁹ Denifle i. m. 378. l.

tate». ¹ A *prága*-i egyetemnek alapítólevelében csak általános kifejezéssel él a pápa: «generale studium vigeat in qualibet licita facultate». ² Tényleg kezdettől fogva meg is volt Prágában mind a négy fakultás, teljes promoveálási joggal. A *prága*-i egyetemnek IV. Károly 1348-ban mint cseh király alapítólevelet és 1349-ben mint római császár kiváltságlevelet adott; ugyancsak kiváltságlevelet adott IV. Károly, mint római császár, a *flórenczi* egyetemnek 1364-ben, melyben megadja egyéb kiváltságok mellett a *promoveálási* jogot is minden föltétel nélkül. VI. Kelemen pápa a flórenczi egyetemre nézve még kikötötte, hogy az első tanároknak Párisban, Bolognában vagy más híres egyetemen promoveáltaknak kell lenniök.

A *huszonegyedik* helyen Aragóniának egyeteme: *Huesca* (univ. Oscensis) ³ áll; alapította 1354-ben IV. Pedro király, mind a négy tanszakkal, *theológiával* is. Ezen egyetem nemsokára alapítása után megszűnt, de II. Pál pápa 1464-ben visszaállította.

A 22. helyen az *arezzo*-i egyetem (universitas Aretina) ⁴ áll. Ez mint «studium particulare» már a XIII. század első felétől fogva fönnállott, de IV. Károly császár által 1355-ben kiváltságlevéllel megkapta a «studium generale» nevét és jogait és pedig a *jogi* és orvosi karra explicite, a bölcséleti és más szakokra implicate; ⁵ a *theologia nincs* kivéve, de *nincs is megengedve*, ami annyit tesz, mintha kivéve volna, mert tudjuk, hogy még akkor is, mikor explicite föl volt sorolva a pápák alapítóleveleiben a theologia, rendszerint még külön kellett kérni a promoveálási jogot a theológiára, tekintettel Párisnak előjogára. Az arezzoi egyetem a XV. század végén megszűnt; neve csak a IV. Károly által való alapítás idejében volt, mert 1338-ban a bolognai egyetemről több jogtanár áttelepedett Arezzóba, akik azután itt is maradtak.

A 23. és 24. helyen következő *siena*-i (univ. Senensis) ⁶ és *pávia*-i (univ. Papiensis) ⁷ egyetemek is IV. Károly császárnak

¹ Denifle i. m. 319. és 558. l. — «Sacra pagina» alatt a theologia értendő.

² Denifle i. m. 586. l.

³ Denifle i. m. 508. l.; Rashdall i. h. 92. l.

⁴ Denifle i. m. 424. l.; Rashdall i. h. 8. l.

⁵ «... concedimus et largimur, quod in ipsa civitate vigere possit et vigeat studium generale in iure canonico et civili et qualibet alia facultate cum potestate et auctoritate plenaria doctorandi et doctores faciendi in iuribus et facultatibus quibuscunque.» Denifle i. m. 427. l.

⁶ Denifle i. m. 429. l.; Rashdall i. h. 31. l.

⁷ Denifle i. m. 572. l.; Rashdall i. h. 53. l.

köszönik alapításukat; *Siena* 1357-ben, *Pávia* 1361-ben kapta meg a császári alapító- és kiváltságlevelet.

A *siena*-i alapítólevél a «studium generale» privilegiumát ezen szakokra adja meg: «in iure civili ac canonico et medicina, philosophia, logica, grammatica et quavis alia facultate»; ezen szakokban a promoveálás jogát is megadta. De hogy ezen általános *quavis alia facultate* kitétel ez esetben még nem foglalta magában a *theológiát*, kitűnik XII. Gergely pápának 1408 május 7-én kelt leveléből, melylyel fölállította a theologiai tanszakot és megadta a promoveálási jogot a theológiára.¹ Egész más tehát *Prága* alapítólevele, ott nem az egyes szakos karok specifikációja után jön az «in qualibet licita facultate», hanem önállóan; a *sienai* alapításnál azonban a specifikáció utáni «quavis alia facultate» nem foglalja magában a theológiát; a theológia a középkorban az ú. n. felsőbb tanszakok közt («facultates superiores»: theol., ius, medic.) az első helyet foglalta el, azt tehát nem lehetett egy pleonastice odavetett okmány-stilusvirágba foglaltan megengedni, hanem vagy a specifikáció élén, vagy pedig minden specifikáció nélkül az általános kifejezésben («qualibet licita fac.»). De a főntebb elősorolt esetekben (pl. *Avignon*-nál) láttuk, hogy még ezen specifikáció *nélkül* való általános engedély sem mindig involválta a theologiai tanszakra való teljes föl jogosítást, legalább is nem a promoveálási jogot. A promoveálási jogot a XIV. század elejéig nem is kellett expresse kivenni, föntartani, mert akkor Párisnak monopóliuma úgyis még általánosan ismert és elismert tény volt, amelyet nem kellett védeni, sőt ellenkezőleg, amelylyel szemben a pápának kellett külön védelmükbe venni az új egyetemeket azért, hogy a «facultas ubique docendi»-vel járó promóczió jogát vagy föltétlenül vagy föltételelesen megadták az új egyetemnek is.

Az avignoni tartózkodás idejében a pápák jóindulata a párisi egyetem iránt érthetően fokozódott és talán ennek is, de még inkább a párisi egyetem tekintélye némi hanyatlásának tudandó be az, hogy az Avignonban székelő pápák Párisnak előjogát a theológiára nagyobb emfázissal kezdték védeni és érvényesíteni. Azelőtt is nehézkesek voltak ugyan a pápák a theologiai tanszak és főleg a theologiai promoveálás jogának megadásában, sőt Lissabonnak és részben Avignonnak explicite meg is tagadták a theológiát. Az is tény, hogy az avignoni tartózkodásig megalakult vagy ala-

¹ Denifle i. m. 451. l.

pított «studium generalé»-k nagyobb részének nem volt, (legalább korlátlan) theologiai «facultas»-a. De mégis főleg az avignoni pápák alatt fordult elő és pedig először a *valladolidi* egyetemenél (1346. é., VI. Kelemen) az, hogy a pápa expressis verbis megtagadta a theologiai tanszakot («praeterquam in theologica»). Ettől fogva ez már nem ritka dolog, előfordul az avignoni tartózkodás alatt: *Krakó*, *Bécs*, *Pécs*, *Perpignan* «studium generale»-inál ismét és a XV. században *Rostocknál* és *Löwennel*.

A *pávia*-i «studium generalé»-t IV. Károly császár 1361-ben csak *jogi*, orvosi és bölcséleti karral állította föl («generale studium utriusque iuris, vid. tam canonici quam civilis, necnon philosophiae, medicinae et artium liberalium»). II. Galeazzo Visconti milanói herceg kérésére IX. Bonifác pápa 1389-ben pápai kiváltságlevelet is adott a páviai egyetemnek és azt egyúttal a *theologiai* tanszakkal is kibővítette¹ és megadta az összes tanszakra a promoteálás jogát.

A 25. helyen áll a IV. Károly császár által 1365. évben *Orange*-ben² (univ. Arausicana) megalapított «studium generale»; az alapítólevél ezen karokat említi föl: «in iure canonico et civili, medicina, philosophia, logica, grammatica et quavis alia facultate». A kánonjogi tanszakra (mint egyházi természetű tárgyra) való promoteálás jogát külön bullával adta meg az orangei egyetemnek VII. Kelemen pápa 1379-ben, mely alkalommal előírta, hogy «in novitate studii» a tanárok (vagyis az első kánonjogtanárok) a párisi, bolognai vagy más hírneves egyetemekről vétessenek. *Theologiai* tanszak nem volt az orangei egyetemen. Az egyetem megszűnt a XVIII. században.

A 26—28. helyen³ V. Orbán pápa által alapított egyetemeket soroljuk föl, melyek: *Krakó* (1364. é.), *Bécs* (1365. é.) és *Pécs* (1367. é.). Minket magyarokat ezen három egyetem érdekel legjobban, főleg a szóban forgó kérdés tárgyalásánál, mert Pécsen volt az első magyar egyetem, *Krakó* és *Bécs* pedig a monarchia másik feléhez tartozó országokban vannak, másrésről pedig *Krakó* és *Bécs* egye-

¹ «... in sacra pagina, iure canonico et civili, necnon in medicina et qualibet alia litteratoria licita facultate.» *Denifle* i. m. 579. l.

² *Denifle* i. m. 467. l.; *Rashdall* i. h. 182. l.

³ Nem említem föl külön a *genfi* egyetemet, amelynek IV. Károly császár adott ugyan 1365-ben alapítólevelet (4 fakultás, theologiai is), de nem nyílt meg az egyetem. *Denifle* i. m. 648. l.

temének sorsa egyező volt Pécs sorsával, amennyiben egyik sem kapta meg a theologiai fakultást.

Krakó-ban¹ az egyetemet IV. Kázmér lengyel király állította föl 1364-ben és alapítólevelében nem tett megszorítást az új «studium generale»-n előadandó tanszakokra nézve («in qualibet licita facultate»). De V. Orbán pápa az 1364 szept.-én, Kázmér kérésére, kiállított alapító- és kiváltságlevélben a *theologiát* kivette, arra nem engedte meg a «studium generale»-t («in iuris canonici et civilis quam alia qualibet licita, *praeterquam in theologica*, facultate»).² Csak 1397-ben adta meg Ulászló és neje *Hedvig* kérésére IX. Bonifác pápa a *theologiai* tanszakot és arra a graduálás jogát is («sit ac esse valeat etiam in eadem theologia huiusmodi studium generale»).³

*Bécsben*⁴ az egyetemet IV. *Rudolf* herczeg («der Stifter») külön alapítólevéllel alapította 1365-ben az összes tanszakokkal,⁵ de az V. Orbán pápa által 1365 jun. 18-án kiállított alapítólevél kivételt tesz a theológiára nézve: «ut in dicta villa de cetero sit studium generale illudque perpetuis temporibus inibi vigeat tam in iuris canonici et civilis, quam in alia qualibet licita, *praeterquam theologica*, facultate». Ezen szakokra promoveálási jogot is adott V. Orbán pápa az egyetemnek. Csak 1384-ben sikerült *Albrecht* herczegnek VI. Orbántól új bullát kieszközölni, amelylyel fölállította a theologiai tanszakot is («quod in eadem theologia sit studium generale») és arra a promoveálási jogot is.⁷

*Pécsett*⁸ Nagy Lajos király kérésére V. Orbán pápa 1367 szept. 1-én kelt alapítólevéllel állította föl a «studium generale»-t. Nagy Lajos «in qualibet licita facultate studium generalé»-t kért, vilá-

¹ Denifle i. m. 625. l., *Rashdall* II. köt. I. r. 283. l.

² Denifle i. m. 626. l.

³ Denifle i. m. 628. l.

⁴ Denifle i. m. 604. l.; *Rashdall* i. h. 232. l.

⁵ «... ibique legantur, doceantur et discantur divina scientia, quam theologiam vocamus, artes et scientiae naturales, morales et liberales, iura canonica et civilia, medicina et aliae facultates licitae et permissae.» Denifle i. m. 605. l.

⁶ Denifle i. m. 606. l.

⁷ Denifle i. m. 619. l.

⁸ Denifle i. m. 413. l.; *Rashdall* i. m. 286. l.; dr. Ábel Jenő, Egyetemeink a középkorban, Budapest, 1881. 9—17. és 49—57. l.; Paul. Wallaszky, Conspectus reipublicae litterariae in Hung., Buda, 1808. 83—89 l.; Mich. Szvorényi, Historiae Eccles. Regni Hungariae amoenitates, Győr, 1795. 7—13. l., Jos. Koller, Historia Episcopatus Quinquae Ecclesiensis, III. köt., Pozsony, 1784. é., 96—101., 129—131., 178—180., 380—3. l.

gosan utalva az indokolásban a theológiára («ut ibidem fides ipsa dilatetur»), de V. Orbán pápa úgy járt el, mint Krakónál és Bécsnél, kizárta a theológiát: «ut in dicta civitate Quinque-Ecclesiensi de cetero sit studium generale illudque perpetuis temporibus ibidem vigeat tam in iuris canonici et civilis, quam alia qualibet licita, *praeterquam in theologica*, facultate». Az engedélyezett szakmákra promoveálási jogot is adott a pécsi egyetemnek és a pécsi püspököt, széküresedés esetében pedig a káptalani helynököt, tette meg kanczellárnak.¹

A 29. helyen² a XIII. század óta alapított egyetemek sorában a *perpignan-i*³ egyetem áll. A *perpignan-i* egyetemnek első alapítója IV. Pedro aragoniai király volt, aki mind a négy tanszakkal, theologiaival is, állította föl az egyetemet; de ezen alapítás nem valósult meg. Tulajdonképeni megalapítója VII. Kelemen pápa (avignoni ellenpápa) volt, aki 1379-ben alapítólevelet adott a *perpignani* egyetemnek, amelyben expresse kivette a theológiát, arra a «studium generale» föllállítását megtagadta («ut in eadem villa de cetero sit studium generale illudque perpetuis futuris temporibus vigeat in iuribus canonico et civili, in artibus et etiam medicina et qualibet alia licita, *non tamen theologica*, facultate».)⁴ A theologiai tanszakot 1447-ben adta meg V. Miklós pápa: «ad instar studii Tholosani».⁵

Az avignoni fogság utáni időben 1400-ig alapított egyetemek közül hátra vannak még a következő egyetemek: *Erfurt*⁶ (30.), *Heidelberg*⁷ (31.), *Köln*⁸ (32.), *Ó-Buda*⁹ (33.) és *Ferrara*¹⁰ (34.). Ezen öt egyetemnek megadták az alapító pápák a *theologiai* tanszakot is és pedig az *erfurt*-inak 1379-ben VII. Kelemen (ellen-

¹ A pécsi egyetem megszűnésének idejéről lásd Ábel Jenő i. m. 13–17. l.

² Mellőzöm a sorrend szerint egyébként következő *lucca-i* egyetemet (IV. Károly császár 1369. é. és VI. Orbán pápa 1387. é.), valamint az *orvieto*-egyetemet (XI. Gergely és VI. Orbán pápák 1377–8. é.). Ezen két egyetem nem nyílt meg tényleg. Denifle i. m. 649. és 635. l.

³ Denifle i. m. 515. l.; Rashdall i. h. 90. l.

⁴ Denifle i. m. 518. l.

⁵ Denifle i. m. 519. l.

⁶ Denifle i. m. 403. l.; Rashdall i. h. 242. l.

⁷ Denifle i. m. 380. l.; Rashdall i. h. 247. l.

⁸ Denifle i. m. 387. l.; Rashdall i. h. 251. l.

⁹ Dr. Ábel Jenő, Egyetemeink a középkorban, Budapest, 1881. 27. és 57. l.; Denifle i. m. 418. l. (Ofen! ?); Rashdall i. h. 288. l.

¹⁰ Denifle i. m. 322. l.; Rashdall i. h. 55. l.

pápa) és 1389-ben VI. Orbán,¹ a *heidelberg*-inek 1385-ben VI. Orbán pápa,² a *köln*-inek³ 1388-ban VI. Orbán pápa, az *óbuda*-inak (1389—90-ben)⁴ és a *ferrara*-inak (1391-ben)⁵ IX. Bonifác pápa. Mind az öt egyetem birt theologiai, jogi, orvosi és bölcsészeti karral.

Az 1400. év után 1500-ig alapított egyetemekkel (összesen 26 egyetem) szemben már igen ritkán alkalmazták a pápák a theologiai tanszak megtagadását. Így Olaszországban 1405-ben *Turin*-ban (XIII. Benedek), 1444-ben *Cataniá*-ban (IV. Jenő)⁶ alapítottak a pápák egyetemeket, melyeknek megvoltak összes tanszakaik; *Spanyolország*-ban⁷ V. Miklós pápa 1450-ben állította föl a *barcelona*-i egyetemet négy «facultas»-sal; *Franciaország*-ban⁸ V. Sándor pápa *Aix*-ban (1409.) és *Dole*-ban (1422.) állított négy «facultas»-sal bíró egyetemet, IV. Jenő pápa *Poitiers*-ben (1431.), *Caen*-ben (1431., 1437.), *Bordeaux*-ban (1441.), II. Pius pápa *Valence*-ben (1459.), *Nantes*-ben (1459.), II. Pál pápa *Bourges*-ben (1464.), mind négy «facultas»-os egyetemeket, theológiával is. *Németország*-ban⁹ IX. Bonifác *Würzburg*-ban (1402.), V. Sándor *Lipcsé*-ben (1409.), III. Calixtus *Greifswald*-ban (1455—6.) és breisgaui *Freiburg*-ban

¹ Az *erfurti* egyetemnek VII. Kelemen még nem adta meg *explicite* (csak a többi felsorolása után: in qualibet licita facultate) a theológiát, de VI. Orbán pápa már megadta: «in sacra theologia necnon in canonico et civili iuribus ac etiam in medicina, philosophia et qualibet alia licita facultate». *Denifle* i. m. 411. l.

² A *heidelbergi* egyetem részére I. Ruprecht pfalzi («Palatinus») választófejedelem kért VI. Orbántól «studium generalé»-t in «qualibet licita facultate», VI. Orbán pedig e szavakkal adta meg: «ut in dicta villa de cetero fiat studium generale ad instar studii Parisiensis illudque vigeat tam in theologiae et iuris canonici, quam alia qualibet licita facultate». *Denifle* i. m. 382. l.

³ A *kölner* egyetemnek VI. Orbán pápa ugyanazon szavakkal adta meg a «studium generale» jelleget és tanszakokat, mint a *heidelbergi*-nek.

⁴ A Zsigmond király kérésére IX. Orbán pápa által alapított *óbudai* egyetemnek az alapítólevele a XIX. század elején (Napoleon által elvitetett a pápai levéltár Párisba és egy része később nem került vissza) elveszett. De ezen óbudai egyetemnek («Universitas Budensis» vagy «Sundensis» — Sunda — néven említik a német krónikák) bizonyosan volt *theologiai* tanszaka, mert a konstanci zsinaton az óbudai egyetem theol. tanszakát három tanár («doctores in theologia») képviselte. *Denifle* i. m. 422. l.; *Ábel* i. m. 61. l.

⁵ A *ferrara*-i egyetemnek ugyanazon szavakkal adja meg IX. Bonifác pápa a «stud. generalé»-t, mint VI. Kelemen pápa a *pisa*-i és *florence*-inek: «in sacra pagina, iure canonico et civili et in medicina et qualibet alia licita facultate».

⁶ *Rashdall* i. m. II. köt. I. r. 56—58. l.

⁷ U. o. 94. l.

⁸ U. o. 184—204. l.

⁹ *Rashdall* i. h. 253—273. l.

(1455—6.), II. Pius *Basel*-ben (1459.) és *Ingolstadt*-ban (1472.), IV. Sixtus *Mainz*-ban és *Tübingen*-ben állítottak négy «*facultas*»-sal bíró egyetemeket. *Magyarország*-ban¹ II. Pál pápa 1465-ben adott engedélyt az összes tanszakokkal, theológiával is, egy új egyetem föllállítására és ezen pápai bulla alapján jöttek létre előbb (1467. é.) a *pozsonyi* («Vitéz János egyeteme»), majd ezzel párhuzamban 1480-ban a *budai* («Mátyás-egyetem») «*studium generale*»-k, az előbbi az összes tanszakokkal, az utóbbi csak theológiával és filozofiával. Még ezen időbe esnek a svédországi *Upsala*² egyeteme (IV. Sixtus, 1477., négy fakultással), a dánországi *Kopenhagen*³ (IV. Sixtus, 1478., négy fak.), valamint a skótországi⁴ *St. Andrews* (XIII. Benedek, 1413., theol., jog és bölc.) és *Glasgow* (V. Miklós 1450., négy fakultás) egyetemei.

A *perpignan*-i egyetem föllállításától (1379.) egész 1500-ig terjedő időben csakis *három esetben* akadunk a theológiával szemben még kivételes eljárásra a pápák részéről és ez volt a *dole*-i egyetemnél, valamint a *rostock*-i és *löwen*-i egyetemeknél.

A *dole*-i egyetemnek⁵ V. Márton pápa 1422-ben megadta ugyan mind a négy tanszakot, de a *theológiára* nézve megtagadta a promoveálás jogát. Ezt csak 1437-ben adta meg IV. Jenő pápa a *dole*-i egyetemnek.

Rostock-kal (1419.) és *Löwen*-nel szemben (1425.) ugyancsak V. Márton pápa járt el, még ennél is szigorúbban, mert mindkét városnak megadta a «*stud. generale*» jelleget az összes tanszakokra, de kifejezetten megtagadta a theológiára nézve. És csak IV. Jenő pápa adta meg 1431-ben így *Rostock*-nak,⁶ mint *Löwen*-nek⁷ a theologiai «*facultas*»-t.

IV. Összegezem az adatokat, a fönti bizonyítás főeredményeit.

1. A *XIII. század elejéig*, alapítólevél nélkül megalakult «*studium generalé*»-k száma 13. Ezekből csak négynek (Páris, Oxford, Cambridge, Vercelli) volt kezdetől fogva theologiai tanszaka; két másik (*Bologna*, *Pádua*) csak a XIV. században, *Montpellier* pedig csak a XV. századtól fogva (1421.) kapta meg a theologiai «*facultas*»-t.

Ezen korszakban a theológiának a «*studium generalé*»-kon való ritka (13:4) szereplése abban bírja okát, hogy a legtöbb új egyetem megalakulását nem a theologiai, hanem a jogi, orvosi vagy

¹ U. o. 289. l.; dr. Ábel i. m. 27. és 37. l. ² *Rashdall* i. h. 290. l. ³ U. o. 291. l. ⁴ U. o. 295—309. l. ⁵ U. o. 188. l. ⁶ U. o. 257. l. ⁷ U. o. 260. l.

bölcséleti szak, illetőleg ilyen tanulmányokat igénylő életpálya tette szükségessé.¹ A theologiai (főiskolai) képesítés még nem volt keresett, mert nem volt előírt előfeltétele az egyházi javadalmak, hivatalok elnyerésének.

2. A XIII. század elejétől fogva 1400-ig alapító pápák vagy fejedelmektől származó 33 egyetem közül — ide nem értve az alapítólevéllel bíró, de tényleg meg nem nyílt kilencz egyetemet — csak 18 (tizennyolcz) egyetemen volt meg a theologia kezdetől fogva; még pedig ezen 18 eset közül is *csak 15 esetben a pápa* szervezte a theológiát a pápai alapítólevéllel, három esetben pedig királyi tekintéllyel szervezetetetta theologia (Palencia, Nápoly, Huesca). De még ezen, a pápa által szervezett 15 theologiai «facultas» közül is 1 (egy) tényleg meg nem nyílt (*Piacenza*); más két egyetemtől pedig (*Róma-város és Perugia*), az alapítás után pár évre XXII. János pápa megvonta a theologiai graduálás jogát. A 15 egyetemhez, melynek pápai tekintély folytán kezdetől fogva volt theológiája, számítódik a *toulouse-i és a cahors-i* egyetem is, melyeknek, mindkettejüknek, csakis a grádusnak Páris javára való megszorításával adta meg a pápa (IX. Gergely, XXII. János) a theologiai graduális jogát. Így tehát tulajdonképen *csak 10 egyetemnek* (33 közül) *volt meg* tényleg, kezdetől, állandóan és Párisal szemben korlátlanul a *theologiai tanszaka a pápák alapítólevelei értelmében*.

Viszont ugyanezen az 1400. évig megalapított 33 egyetem közül 15-nek egyáltalán semmiféle alakban nem volt meg a theologiai «facultas»-a és pedig nyolcz egyetemenél azért, mert nem is volt a theologia tervbe véve, hét egyetemenél pedig azért, mert az alapítólevelet kiállító pápák határozottan megtagadták a theologiai «facultas»-t.

Ezen hét egyetem a következő:

Lisszabon. A theologiai szakot megtagadta IV. Miklós pápa 1290. évben.

Avignon. A theologiai graduálást megtagadta VIII. Bonifác pápa 1303-ban.

¹ Denifle i. m. 704. l.: «Der Gründe, warum verhältnissmässig an wenigen Hochschulen Lehrstühle für Theologie errichtet, resp. erlaubt waren, gibt es einige. Zunächst entstanden mehrere Universitäten lediglich als juristische, etliche als medicinische Schulen und es zeigte sich an ihnen vorläufig kein Bedürfniss, die theologische Disciplin in den Universitäts-Lehrplan einzubeziehen. Wir haben solche Studien in Italien, Frankreich und Spanien kennen gelernt».

Valladolid. A theologiai szakot megtagadta VI. Kelemen pápa 1346-ban.

Krakó. A theol. szakot megtagadta V. Orbán pápa 1364-ben.

Bécs. A theol. szakot megtagadta V. Orbán pápa 1365-ben.

Pécs. A theol. szakot megtagadta V. Orbán pápa 1367-ben.

Perpignan. A theologiai szakot megtagadta VII. Kelemen pápa 1379-ben.

A theológiával kezdetben nem bíró 15 egyetem közül mégis hat egyetem később kapott a pápáktól theologiai «*facultas*»-t és pedig: *Perugia* (1371.), *Pávia* (1389.), *Krakó* (1397.), *Bécs* (1384.), *Lisszabon* (1411.), *Avignon* (1413.).

Ezen korszakban (1212—1400.) tehát a theologiai tanszak, korlátozás nélküli szervezéssel, nem sokkal kedvezőbb arányban (33:10) állott, mint az előző korban. És ezen korszakban a theologiai szaknak még mindig ily ritka szereplése már nemcsak abban birja okát, hogy az alapításnál már figyelmen kívül hagyták volna a theológiát, hanem abban is, hogy a pápák *Páris kedvéért* vagy teljesen *kizárták* a theologiai szakot vagy theologiai graduálást, vagy pedig abban, hogy *megszorították* a theologiai grádusok hatályát, vagy pedig azért, hogy némely egyetemenél *kikötötték*, hogy az *első tanárok a párisi egyetemről* hívassanak meg. (Így volt: Bologna, Pádua, Perugia, Florenz egyetemeinek theologiai szakainál). A pápának ezen nyomatékos pártfogása folytán érthető, hogy a párisi egyetemet nemcsak az egyház első iskolájának, hanem a római szentszék főiskolájának,¹ egyetemének nevezték el («*Romanae sedis studium Parisius*»).

Párisnak ezen, részben önerejéből, tanárainak és az általuk alkalmazott új tudományos módszer jelességével kivívott, részben pedig a római pápák pártfogása és kiváltságai folytán elért theologiai elsőse,² fölénye már a XIII. század elején nemzetközi tény

¹ Így nevezte el Szép Fülöp francia király 1312. évben kelt levelében a párisi egyetemet. *Denifle* i. m. 261. l.

² *Denifle* i. m. 704. l. (folytatva a fönti 18. l. 3. jegyzetben idézett fejtegetését) így ír: «Dann wurde Paris theilweise schon im XII. Jahrhundert als die Heimath und der natürliche Ort der Theologie angesehen. Honorius III. sprach dies im Jahre 1219 offen aus (Bulla: «*Super specula*») und seine Worte hatten eine etliche Jahrhunderte fortdauernde Wirkung». Majd alább (708. lapon) így folytatja: «Honorius III. erliess in seiner Bulle «*Super specula*» auf die Entschuldigung hin, dass keine genügende Anzahl von magistris theologiae vorhanden sei, um an den Metropolitankirchen theologischen Unterricht zu ertheilen, die Bestimmung: «ab ecclesiarum praelatis et capitulis ad theologiae professionis studium aliqui docerent».

volt, amely a XIII., XIV. és a XV. században nemzetközi tényezővé tette magát a párisi egyetemet a XIII. századtól fogva a XVI. századig annyira, hogy az Olaszországban székelő *pápaság* és a Németországban székelő *császárság* mellett az európai harmadik nagyhatalomnak a középkor panegyristái a Franciaországban székelő *párisi egyetemet* mondták.¹

De tévednénk, ha azt állítanók, hogy az említett öt pápának (köztük 4 avignoni) pártfogása, a theologiának általuk 7 esetben való kifejezett föntartása, az új egyetemről való kizáratása szerezte volna meg, avagy csak lényegesen növelte volna is a párisi egyetem tekintélyét. Nem, ez már megvolt akkor, több, mint száz év óta. A pápának említett eljárása csak ezen tekintélynek külső elismerése volt, amelynek az avignoni tartózkodás alatt való sűrűbb előfordulása a Franciaországgal keletkezett bensőbb kötelékek mellett érthető volt és bizonyára a párisi egyetem tekintélyének emelésére volt irányítva, viszont azonban inkább arra hagy visszakövetkeztetni, hogy a XIV. század közepétől fogva (részben éppen az «avignoni» tartózkodás miatt) nemcsak a pápai székek, hanem a vele szoros kapcsolatban álló párisi egyetemnek, az ottani theologiai karnak is, nemzetközi tekintélye kezdett gyengülni és épp ez tette szükségessé a tekintélynek külső, hatalmi eszközökkel való, emphatikus pártolását. Ez mindenestre elfogadhatóbb megfejtése az avignoni pápák említett eljárásának, mint G. Kaufmannak fönt, a

biles destinentur» (annyi mint: mittantur), d. h. es möchten Taugliche auf ein auswärtiges theologisches Studium behufs ihrer Ausbildung geschickt werden. Nach ihrer Rückkunft sollten sie an der Metropole lehren. *Unter dieser auswärtigen Lehranstalt konnte der Papst nur die theologische Schule zu Paris verstehen, denn nur an ihr besass damals der Unterricht in der Theologie einen Werth.* Mit der Schule zu Paris hatte sich der Papst, wie wir weiter oben gesehen haben, in derselben Bulle in hervorragender Weise beschäftigt. Honorius III. war zudem um die gleiche Zeit der Begründer der Dominikanerschule zu Paris».

¹ Rashdall i. m. I. köt. 546. lapon, beszélve a párisi egyetemnek döntő szerepéről a nagy nyugati egyházszakadás (1378—1418) megszüntetése körül így ír: «The University of Paris with its four Nations, the common mother of all northern Universities, the recognised fountainhead (as it was constantly styled in official rhetoric) of «the streams of knowledge» which watered the whole Christian world, could claim something of that international character which medieval theory accorded to the Papacy and the Empire. Never indeed did the University more completely justify the position so often assigned to her by medieval panegyrists as the third of the great powers or organs of European system — France's equivalent for the Italian papacy and the German Empire». L. Budinszky, Die Universität Paris, Berlin, 1876. 125. lapon.

bevezetésben (2. l. 3. jegyzet) ismertetett magyarázata. Hát ki is merné józan észszel, az eddigi fejtegetéseink után, még azt állítani, hogy egy okmány-taxáért nem adták meg VI. Kelemen, V. Orbán és VII. Kelemen (ellenpápa) pápák a theologia «fakultás»-t a tőlük azt kérő öt új egyetemnek? A taxákkal való visszaélés vélelmezhető gyakran, évenként többször, előforduló «gratiá»-k megadásánál (Avignonban tényleg többször éltek a pápák a taxálás jogával, mint egyébkor), de nem ilyen ritkán előforduló kegyosztásnál, minő egy új egyetem alapítása.

Nem olyan diffamáló, de mégis kedvezőtlen a pápákra nézve H. Rashdall angol írónak fölfogása,¹ aki a pápáknak a theologiai tanszak ritka engedélyezésében követett eljárását a *pápák hatalmi törekvéseire* vezeti vissza, mint szülőokra. Szerinte a theológiának, mint elméleti tudománynak, művelése kevésbé állott a pápáknak érdekében, mint a *kánonjognak művelése*, mert a kánonjog segítségével gyakorolták a pápák egész Európában a legfőbb közigazgatási és bíraskodási jogot. A dolog azonban éppen megfordítva áll. A római pápáknak a császárokkal folytatott hatalmi versengése és a pápák részéről e közben elért győzelmek a pápaságnak, mint egyházjogi, sőt mint nemzetközi jogi tényezőnek is tekintélyét mindjobban emelték, aminek nem oka, hanem következménye volt, hogy az éppen ezen időben (XII. század közepén) keletkező kánonjog a római joggal, a császárok jogával, tekintélyre és elterjedettségre nézve vetekedni kezdett, sőt ezt, magában Bolognában is, fölül is multa, mert hisz a kánonjog alkalmazásban levő, eleven jog volt, míg a római jog jórésztben holt jog volt. Hogy azután a kánonjognak a bolognai egyetemen a római joggal egy szintájon való művelése ezen kánonjognak tekintélyét még jobban emelte, azt az ott kiképzett idegen országokból jövő és hazatérő, gyakorlati kánonjogászok révén mind szélesebb periferiákra terjesztette ki, az természetes. De hogy azután a pápáknak mint ilyeneknek, tisztán hatalmi törekvése vitte volna őket arra, hogy a kánonjogot, mint az egyházi hatalom kodifikálását, inkább engedjék meg tanítani, az

¹ H. Rashdall i. m. I. köt. 251. lapon a bolognai egyetemről szólván, így ír: «The last peculiarity of the Italian Universities, which has to be noticed, was the absence, in their earliest days, of a Theological Faculty. Ecclesiastic attended the Universities as much in Italy as in France; but in Italy after the rise of the Canon Law, the study of Theology proper was completely overshadowed by the practical studies of Law and Medicine... For secular Churchmen Canon Law took the place of Theology. Pure Theology was abandoned to the Regulars».

külön, közvetlen bizonyíték hiányában el nem fogadható és különben is csak a kánonjog sűrű szereplését magyarázná meg némi-képen, de semmiképen sem azt, miért nem engedték volna meg a pápák a theológiát is.

Rashdall-nak ezen állítása összefügg az általa¹ és más írók által elfogadott azon téves fölfogással, mintha a pápai primatus jogköre csupán az emberi jog fejlődéséből eredne, amelynek szerintük főleg az Izidor neve alatt forgalomba hozott hamisított egyházi törvények gyűjteménye szerezte meg az általános receptciót. A pápáknak vallási, erkölcsi, egyházi ügyekre kiterjeszkedő primatusa nem egy kódexnek köszönhető, mert az isteni rendelésből ered, ősrégi időben már alkalmazásra jutott; a pápák nemzetközi, politikai befolyása sem a kánonjogból eredt, hanem egyházi méltóságuknak nemzetközi jellegéből és a középkorban e tekintetben szerzett jogáiból megmagyarázható.

A kánonjognak, mint önálló karnak, a theológiánál sűrűbb előfordulása abban elegendő magyarázatát bírja, hogy a kánonjog gyakorlati tudomány volt, amelyből való egyetemi jellegű képesítés még a papokra is nagyobb gyakorlati értékkel bírt, mint a theologiai (egyetemi) képesítés; miért is egy új egyetem fölállításánál a kánonjogi tanszak, a hallgatóság létszámának, sőt jeles tanároknak meghívása szempontjából, már előre életképesebbnek ígérkezett, mint a theologiai tanszak. Ezen gyakorlati szemponton kívül a kánonjognak sűrűbb előfordulása továbbá abból is megmagyarázható, hogy a kánonjogra nézve (Bologna) a pápák nem jártak el olyan kivételesen, mint a theológiára nézve (Paris); amely körülmény újabb czáfolata annak, mintha a pápák autokratikus törekvésből a kánonjogot a theologia fölébe helyezték volna. Ez esetben ugyanis Bolognát legalább is úgy kellett volna kivételes eljárásban részesíteniök, mint Párist.

Vannak végre olyan írók,² akik a pápáknak a theologiai tan-

¹ *Rashdall* i. m. I. köt. 128. l.: «The movement which is associated with the name of Gratian played as large a part in the development of the University system as the Irnerian revival of the Civil Law, and was destined to exercise perhaps an even more powerful influence over the course of European affairs. Twice in the course of its onward march the Papal absolutism received a powerful impulse from literature: first from the publication of the Pseudo-Isidorian Decretals in the ninth century, and now again in the middle of the twelfth from the publication of the Decretum of Gratian».

² R. Kink, Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien, Bécs (1854),

szakkal szemben elkövetett kivételes eljárását Párisban hozták ugyan szintén összeköttetésbe, de éppen ellenkező irányzattal. Szerintük ugyanis Párisban a XIII. századtól fogva a *scholasztikus theologia túltengeni*¹ kezdett és melegágya lett különféle *téves tanításoknak*; ezért a pápák a hit tisztaságának szempontjából veszélyesnek tartották a túltengő skolaszticizmusnak újabb fellegvárakat emelni. *Denifle*² alaposan megcáfolja ezen állítást (a bécsi egyetemről szóló fejezetben), mikor írja: «Ich frage nur, wie sich die genannte Behauptung mit der Forderung, welche Innocenz VI. bei Errichtung der theologischen Facultät zu Bologna im Jahre 1360, Urban V. bei jener zu Padua im Jahre 1363, Gregor XI. bei jener zu Perugia im Jahre 1371 stellten, dass im Beginne für die theologischen Vorlesungen Magister von Paris genommen würden, vereinigen lässt? Hätten die Forscher ausser der Geschichte der Prager und Wiener auch die anderer Universitäten gekannt,³ so würden sie gefunden haben, dass im XIV. Jahrhundert der Unterricht in der Theologie an den Hochschulen in der Regel ausgeschlossen wurde und dass gerade die Avignonesischen⁴ Päpste, obgleich nicht immer, dieser Methode gehuldigt haben».

Ezen írók ellenében különben elég hivatkozni a történelmi

I. köt. 1. l., 1. jegyzet. — H. I. *Kämmel*, Geschichte des deutschen Schulwesens, Leipzig (1882), 105. l. — H. *Rashdall* is közel jár ezekhez, mikor írja: «It was not by Theology so much as by Law that Rome established her spiritual monarchy. The canonist was by his profession a champion of the power which created his class. No *Canonist* (with the doubtfull exception of Crammer) ever headed a *reform-party* or *inaugurated a religious movement* and no religious movement was ever originated or fostered in an Italian University». — *Rashdall* szerint tehát a pápák a teológiától, mint (szerinte) a vallási mozgalmak, újítások, tévedések okozójától mindig jobban tarthattak, mint a kánonjogtól, mely a hatalomhoz, a jogforráshoz, hű és ahhoz ragaszkodik. Ez némileg igaz, de még sem ez az oka a teológiai tanszak ritka előfordulásának.

¹ *Kink* i. h.: «Überwuchernder Scholasticismus».

² *Denifle* i. m. 607. l.

³ Ugyanezt lehetne mondani *Ábel* Jenőnek is, aki (i. m. 10. l.) a pécsi egyetemről szóló fejezetben így ír: «Nem valószínűtlen *Thomassin* nézete (Lányinál I. p. 542.), hogy csakugyan az eretnek tanoktól való félelem indította V. Orbán pápát a pécsi egyetem jövőjét oly annyira veszélyeztető *tilalmának* (sic!) közrebocsátására». Már elvetette *Ábel*-nek ezen magyarázatát dr. *Szilvek* Lajos is «A pécsi egyetem története» című értekezésében (Pécs, 1900), 15. l.

⁴ Itt van a czáfolatnak csattanója. Mert *Kink* és véleményírási szerinti a pápák azért nem szervezték a teológiát az új egyetemeken, mert ellenségei voltak a teológiának és főleg Párisnak. Ebből azután az következne, hogy az avignoni pápák voltak Párisnak legnagyobb ellenségei.

tényre, hogy a párisi egyetem theologiai «facultas»-a a XIII. századtól fogva a legkérlelhetlenebb kifürkészője és cenzora volt¹ mindenféle hitbeli tévedésnek és csak a pápai primatusnak a zsínathoz és az összegyházhoz való viszonyára nézve esett a XIV. századtól fogva tévedésbe (nyugati egyházszakadás, Pisa, Konstanz) és vált ettől fogva a gallikanizmus fő erősségévé;² de egyébként később is betöltötte hitvédő szerepét, amint az a lutheranizmus, kalvinizmus és részben a janzenizmus történetéből ismeretes.³

3. 1400. évtől 1500-ig, mint láttuk, 26 új egyetem alakult mind pápák által alapító-levéllel ellátva. Ezek közül theologia tanszakot és (e szakban is) graduálási jogot adtak a pápák 23-nak, míg 1-nek a theol. graduálás jogát (Dole), más 2-nek (Rostock, Löwen) pedig magát a theologiai tanszakot is megtagadták.

Ezen korszakba esik a mai *egyetem, universitas fogalmának* kifejlődése, hogy t. i. az az igazi a teljes egyetem, amelynek négy fakultása van, másképp nem igazi, hanem csonka. Elsőízben Németországban és Ausztriában alakult ki az egyetemnek ezen fogalma, mert ott a XV. század elején a létező egyetemek (Heidelberg, Köln, Erfurt, Bécs, Prága, Krakó) már mind teljes egyetemek voltak.

De másrészt ezen korszakba esik a «studium generalé»-k fogalmának és jellegének másik lényeges megváltozása, t. i. az, hogy a XV. századtól fogva az egyetemeknek nemzetközi jellege mindjobban tűnedezett és e helyett azoknak nemzeti jellege, egy országra való képesítési joga kezdett kidomborodni.⁴

Ez a kettős változás adja meg teljes magyarázatát annak, hogy 1400. év utáni időben az apostoli szentszék még csak három ízben járt el a theologiai tanszak tekintetében kivételesen: 1419-ben (V. Márton, Rostock), 1422-ben (V. Márton, Dole) és 1425-ben (V. Márton, Löwen); tehát ezt is egy pápa tette. De már a XV. század további folyamán alapított 23 egyetemnél a pápák tekintettel voltak arra, hogy egyrészt az «universitas»-ok fogalma és teljessége megkívánja a theologiai tanszakot is, de másrészt az «universitas»-ok nemzeti jellegének kifejlődésénél nem volt már czélszerű⁵ megtagadni a

¹ *Rashdall* i. m. I. köt. 525—529. l.

² U. o. 535—554. l.

³ U. o. 555—556. l. — I. *Hergenröther*, Handbuch der allgem. Kirchengeschichte, III. 360. és 465. l.

⁴ H. *Rashdall* I. köt. 553. l.

⁵ Czélszerű azért nem volt, mert ilyen megtagadása a theol. fakultásnak csak azt eredményezte volna, hogy az új egyetemek megalapításához a pápától

a nemzetközi theologiai képesítés jogát sem («*licentia ubique docendi*»), mert annak ügysem volt már gyakorlati értéke, de meg nem is forgott fönn már a pápák régi előszeretete Páris iránt, amelynek theologiai és kánonjogi doktorai voltak éppen a legnagyobb ellenfelei a pápai primatusnak a pisai, konstanzi és baseli zsinatokon.

Épp azért csodálkozni lehet *Rashdall*-nak azon állításán, hogy V. Márton pápa *Rostock*-nak és *Löwen*-nek azért tagadta volna meg a theologiai fakultást, mert a theologiai doktoroknak a zsinatokon való (Pisa 1408, Konstanz 1414—8) szereplése miatt a theologiai «fakultás»-okat általában aggódó szemmel nézte és ilyen tanszakok szaporítását ellenezte.¹

A dolog éppen fordítva áll. A *pisai* és főleg a *konstanzi* zsinatokon, de már előbb, a nyugati egyházszakadás egész tartama alatt, éppen a *párisi* egyetem doktorai vitték, a római pápa hátrányára, a vezető szerepet. Mivel pedig a theologiai szaknak privilegizálását a pápák éppen Páris kedvéért hozták szokásba, érthetetlen, miért akart volna a pápa boszút állani az új egyetemeken (Páris helyett) és pedig azzal boszút állani, ami Párisnak régi dicsőségét ismét fölújítja. Közelebb fekszik azon gondolat, hogy V. Márton pápa, mint a szakadár irányzatot követő és nagyobbrészt párisi doktorokból álló konstanzi zsinat által (helyesebben: befolyása alatt) megválasztott pápa, még kedvezni akart Párisnak, nem akart föltűnően szakítani a pápák régi eljárásával, amely Párisnak kedvezett.

Belátja különben művének más helyén *Rashdall* is,² hogy a

megegyeztetést, kiváltságoló vagy alapító levelet nem is kértek volna, annyival kevésbbé, mert semmiféle tételes törvény nem írta elő annak szükségességét. Egy országra való hatálylyal «*studium generale*»-t bármely fejedelem állíthatott a középkorban is. *Denifle* i. m. 784. l. Lásd továbbá művemben: *Kath. egyetem Pécs* (1903), 55—67. l.

¹ H. *Rashdall* i. m. II. köt. I. r. 257. l.: «Martin V. viewed all University Faculties of Theology with disfavour: for Doctors of Divinity meant Councils, and Martin V. was not likely to forget, that Councils could make and unmake Popes».

² H. *Rashdall* i. m. I. köt. 252. l.: «*The schism. altered the relations between Paris and the Papacy; and the Roman Popes sought to weaken the great School of Avignon obedience* (ez a párisi főiskola, amely az avignoni ellenpápáknak — VII. Kelemen, XIII. Benedek — hódolt meg a nyugati egyházszakadás alatt!) by granting Bulls to authorize theological graduation both in the existing and in the newly created Universities; while after the schism. the same policy was continued by the Pontiffs of reunited Christendom who had discovered at Pisa, at Constance and at Basle that Paris was now a rival rather than a supporter of the Papal autocracy».

párisi doktoroknak szereplése a XV. századbeli zsinatokon a római Szentszéket éppen arra bírhatta, hogy megengedje a már fölállított régibb és a fölállíttatni kért új egyetemeknek a theologiai tanszakot is, hogy ezáltal megtörje a párisi theologiai fakultás, a «Sorbonne» doktorainak gőgjét és nemzetközi nimbuszát.

4. A fentiekben a pápák szóbanforgó eljárásának általános és elvi okait kutattam és jelöltem meg. De ezen kutatásaim eredményét nem dönti meg az, hogy a pápákra más *különleges okok* is befolyással voltak *mellékesen*, hogy egyik új egyetemnek mégis *megadták* a theologiai tanszakot vagy hogy éppen ennek és nem annak *tagadták* meg azt.

Igy a *bécsi* egyetemre nézve *Denifle*¹ is valószínűnek tartja azt, hogy IV. Károly császár ellenezte a theologiai fakultás fölállítását a bécsi egyetemen azért, mivel féltette a 18 évvel előbb (1347) általa alapított *prágai* egyetem és főleg a theologiai fakultás jövőjét, életképességét. Itt egy császár érdeke (IV. Károly, egyúttal cseh király) állott szemben egy herczeg (IV. Rudolf osztrák herczeg) érdekével. Érthető, hogy miért nem adta meg 1365-ben éppen Bécsnek és 1364-ben már Krakónak a theologiat. De megjegyzendő, hogy elsőrendű és hivatalosan, «pro foro externo» szereplő főoknak ezen érdekszempontot nem lehet tekinteni, okmányilag nincs is beigazolva; ez csak némi alappal gyanítható mellékok. Hibás tehát *Ábel*-nek² fölfogása, mikor ő ezt főök gyanánt szerepelteti, de helyes úton jár, mikor ő ezen indító okot V. Orbánnak a *pécsi* egyetem körül tanúsított hasonló eljárásának megmagyarázására el nem fogadja.

Több más egyetemenél is foroghattak fönn ilyesféle mellékmotivumok. *Denifle*³ a bécsi egyetemen kívül még a következőket hozza föl ennek illusztrálására:

«Doch hatte es seinen guten Grund, der sich meist angeben

¹ *Denifle* i. m. 606. l.: «Man hat mehrere Erklärungen für den Ausschluss der Theologie durch den Papst gegeben. Bereits im XV. Jahrhundert meinte Thomas von Haselbach, es hätte dies Karl IV. aus Rivalität und Interesse für seine Hochschule zu Prag erwirkt. *Dieser Grund hat immerhin etwas für sich*».

² Dr. Ábel Jenő i. m. 10. l.: «Rudolf osztrák herczegnek *alkalmasint* (sic!) azért *tiltotta* volt meg (sic!), mert IV. Károly császár, ki a pápánál nagy befolyással birt, attól tartott, hogy egy teljes bécsi egyetem nemrég alapított prágai egyetemének veszélyes versenytársa lehetne, de a pécsi egyetemet illetőleg hasonló okok aligha lehettek mérvadók» stb.

³ *Denifle* i. m. 706. l.

lászt, wenn ein Avignonesicher Papst hie und da bei Gründung von Universitäten den Unterricht und die Promotionen in der Theologie erlaubt hat. *Dublin*,¹ *Prag* und *Pisa* waren Sitze eines Erzbischofes resp. Metropolit. In *Florenz* durfte die Theologie wegen Pisa nicht ausgeschlossen werden. Für die Bewilligung der Theologie in *Dublin* lag zudem ein Motiv in der Schwierigkeit, welche für die Irländer bestand, dieselbe an einem andern Studium zu hören. Dass Clemens VII. auch in *Erfurt* ein Studium generale in theologia errichtet hat, ist wohl dem Umstande zuzuschreiben, dass er Prag, das nicht zu ihm hielt, bestrafen wollte».

***

Befejezésül még valamit.

Wallaszky Pál a XVIII. század végén megírt művében² közölvén a pécsi egyetem alapításáról V. Orbán pápa bulláját (Koller után), hozzáteszi: «*Theologia excluditur. Rationes divinare vix possis*». Mindenesetre helyesebb volt így írni, mint modern gondolkodással, a kor és a hasonló események összes körülményeinek pontos ismerése nélkül merő találgatásokba bocsátkozni.

Szvorényi Mihály³ idézve *Wallaszky* ezen helyét már tovább megy és fölhoz egy, általános jellegű okot a pápa eljárásának megokolására, t. i. azt, hogy a pápa azért nem engedte meg a theologiai tanszakot a pécsi egyetemen, mert a IV. lateráni zsinat⁴ (III. Ince pápa, 1216.) és III. Honorius pápa («*Super specula*» bulla⁵ 1219.) rendeleteiből folyólag a metropoliák (érseki tartomány) székhelyein, a metropolita-templomoknál a bölcseleti tárgyak tanszékén kívül a hittudomány előadására egy theologiai tanszéket kellett szervezni, míg ugyanazon IV. lateráni zsinat rendeletéből az egyszerű, püspöki székesegyházak mellett csupán a bölcseleti

¹ A *dublini* egyetem csak alapítólevelet kapott V. Kelemtől, de tényleg nem nyílt meg.

² P. *Wallaszky*, *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria ab initiis regni ad nostra usque tempora*, Budae, ed. I.^a (1784. év), 89. l.

³ M. *Szvorényi*, *Historiae ecclesiasticae regni Hungariae amoenitates*, Győr, 1795. 8. l. — *Szvorényi* ezen művében 15 értekezés van, amelyekből a másodiknak címe: «De causa non permissae facultatis theologiae in Universitate, Quinque Ecclesiis a Ludovico I. Rege instituta».

⁴ Ezen rendelet benne van a *Corpus Juris Can.*-ban: c. 4. X. de magistris (V. 5).

⁵ III. *Honorius* bullájának vonatkozó része is megvan a *C. J. Can.*-ban: c. 5. X. V. 5.

tárgyak («in grammatica facultate») tanszékének kellett meglelnie. *Szvorényi* szerint tehát a pápák nem engedhették meg egyszerű suffraganeus egyházmegyék székhelyein a theológiát, mert az «praerogativá»-ja volt az érseki székhelyeknek.

Szvorényi érvelése igen közel jár az igazsághoz és nem érdemli meg az újabb íróink¹ részéről kapott mellőzést.

Először is ezen írók félreértették *Szvorényi*t, mert *Szvorényi* nem azt mondja, hogy azért nem kapott Pécs theologiai fakultást, mert *Pécsett* úgyis előadták a theológiát a *székesegyházi iskolában*. *Szvorényi* így ír: «Ego usque dum causas meliores inveniam negatae doctionis Theologicae in eius temporis scientiarum Universitatibus, hanc interim suggero: quod Theologiae satis provisum esse putaretur, postquam non modo id praeceptum erat, ut in Ecclesiis Cathedralibus et Collegiatis litterae humaniores doceantur,² sed illud quoque tam ab Innocentio III. anno 1216. quam et anno 1220. ab Honorio III., ut «Metropolis Ecclesia Theologum habeat, qui sacerdotes et alios in sacra pagina doceat et in his praesertim informet, quae ad curam animarum spectare noscuntur».³ «Hanc igitur praerogativam ut conservarent metropolitanis Ecclesiis Romani Pontifices, Theologiam alibi passim docere vetuerunt; donec aucto universitatum numero et multiplicatis, qui ad hanc docendam apti videbantur, honor iste ipsis quoque Universitatibus absque restrictione esset collatus.»

¹ Dr. Ábel i. m.: «Annyi mindenesetre valószínű, hogy *Szvorényi* Mihály (De causa non permissae Facult. Theol. in Univ. Quinqu., az Amoen. Hist. Eccl.-ben I. m. 2.) hiába kereste e tilalom okát azon körülményben, hogy *Pécsett* (sic!) a *székesegyházi* (sic!) tanodában úgyis tárgyalatott a hittudomány». — Enyhébben, de mégis elveti *Szvorényi* véleményét dr. Szilvek Lajos id. füzetében, 16. l.

² A IV. lateráni zsinat vonatkozó rendelkezésre így szól: «Verum quoniam in multis Ecclesiis id minime observatur (t. i. a III. lateráni zsinatnak épp ilyen rendelete): nos praedictum roborantes statutum adiicimus, ut non solum in qualibet cathedrali Ecclesia, sed etiam in aliis (vagyis: a kollegiált templomokban), quarum sufficere poterunt facultates, constituatur magister idoneus, a Praelato cum Capitulo, seu maiori et saniori parte Capituli eligendus, qui clericos Ecclesiarum ipsarum gratis in grammatica facultate, ac alios instruat iuxta posse». *Szvorényi* helyesen fogta föl e szöveget, mikor a «grammatica fac.» alatt a «litterae humaniores»-t, a bölcséleti tárgyakat értette.

³ Ezen szavak a folytatását képezik a IV. lateráni zsinatnak a 6. jegyzetben idézett szövegének: «... in grammatica facultate, ac alios instruat iuxta posse. Sane Metropolis Ecclesia Theologum nihilominus habeat, qui sacerdotes etc». Vagyis a székesegyházaknál csak bölcséleti tanszék, a metropolita templomoknál bölcséleti és theologiai tanszék volt előírva.

Másodszor valóban lényeges szerepet játszott a pápának a theologiai tanszak megadása vagy megtagadása körüli eljárásánál az, vajjon az új egyetem érseki székhely vagy csak püspöki székhely volt-e. *Aquinói szent Tamás*¹ évtizedek múlva irt egyik művében panaszolja, hogy még mindig nem lehetett végrehajtani a IV. lateráni zsinat rendelkezését a theológiának a metropoliai székhelyein való előadását illetőleg. Ezt kevéssel a IV. lateráni zsinat rendelete után, már előre sejtette III. Honorius, tudván jól, hogy graduált theologiai tanárt («magister») aligha fog kaphatni minden metropolia; azért rendelte ő el 1219-ben kelt «Super specula» bullájában, hogy minden metropolita-templom küldjön Párisba kiváló tehetségű egyéneket, hogy visszatérve taníthassák a theológiát.² És hogy III. Honoriusnak ezen intézkedése mily nehezen és lassan volt³ végrehajtható, az *Aquinói szent Tamás*-nak említett szavaiból kiviláglik. Így tehát érthető, ha a XIII. és XIV. század pápái arra törekedtek, hogy theologiai fakultással bíró új egyetemek elsősorban az érseki székhelyeken állíttassanak föl és így ezáltal implicite végrehajtsák a IV. lateráni zsinatnak rendelete. Mint föntebb láttuk, *Denifle*⁴ is így fejt meg annak okát, miért adta meg VI. Kelemen pápa *Prágának* és *Pisának* a theologiai fakultást? Azért i. i., mert mindakettő érseki székhely volt (Prága csak 1344 óta). Így nem mondható teljesen légből kapottnak az a gyanítás sem, hogy a pécsi egyetemnek azért nem adta meg V. Orbán pápa a theologiai «studium generale»-t, mert Magyarország *érseki* székhelyein (Esztergom, Kalocsa) sem volt még a theologia a IV. lateráni zsinat szerint előadva. Ezen szempontból tekintve *Bécs* és *Krakó* egyetemeit és azoknak is Péccsel egyező sorsát (nem kapták meg V. Orbántól a theológiát), szintén megvan a magyarázat, mert *Bécs* még püspöki székhely sem volt 1480-ig (érseki székhelylyé lett 1722-ben), *Krakó* ugyan az 1000. év óta püspöki székhely volt, de még ma sem érseki székhely.

Mindazonáltal a *Szvorényi* által fölhozott okot az általam főn-

¹ Idézve: *Denifle* i. m. 708. l.

² *Denifle* i. m. 708. l.

³ A végrehajtás csak a XV. században sikerült az érseki székhelyek valamennyien. Legalább erre lehet következtetni a *baseli* zsinatnak 1438. évben a 31. ülésben hozott abbeli határozatából, hogy ezentúl nemcsak az érseki templomok mellett, hanem a székesegyházak mellett is taníttassék a theologia. Körülbelül ezen időtől fogva változott is meg a pápák eljárása: megadták mindig a theológiát.

⁴ *Denifle* i. m. 706. l.

tebb, az egyes korszakok szerint, megállapított általános ok mellett, mint speciális helyi okot, mellék-motivumot lehet csak elfogadni, de mint ilyen nem légből kapott.

Egész értekezésemmel csak úgy érhettem el a fölvetett kérdés megfejtését, hogy lépésről-lépésre tisztáztam a téves fogalmakat a «studium generale»-k terjedelméről, fölállításuk okairól és módjáról, a theológiának a különféle korszakokban való szerepéről.

Még egy helytelen kifejezést kell helyreigazítanom, amelyet az épp imént előadott Szvorényi-féle érvel szemben irt soraiban használ Ábel (de maga Szvorényi is), t. i. mintha a pápák a theologia tanítását «eltiltották» volna a szóbanforgó (pécsi, bécsi, krakói stb.) «studium generale»-kon.

Ez egy alapos tévedés.

Hisz «studium particulare»-t fölállítani joga volt bárkinek is a középkorban, sőt fejedelmek «studium generale»-t is állíthattak, pápai vagy császári megerősítés nélkül. A pápák, kik a theologiai tanszakot valamely új egyetemtől megtagadták, nem tiltották el azon a theologia tanítását, hanem nem állították föl, nem engedték meg a «studium generale»-t a theológiára nézve. A főttebb az egyes egyetemekenél előadott terminológia bizonyítja, hogy a «studium generale» fölállításánál megvolt úgyszólván mindig jelölve, mely tanszakokra (facultas) állíttatik föl a «studium generale». Ha tehát a pápák a theológiát nem említették vagy pláne «expressis verbis» kizárták, akkor az az egyetem valóságos egyetem volt a középkori terminológia szerint, de ha előadták rajta mégis a theológiát, arra nézve nem lehetett grádusokat osztani, vagy ha ez, szabályellenesen bár, mégis megtörtént, a grádusokkal nem volt összekötve a «licentia ubique docendi». Tehát a pápák nem *eltiltották*, hanem *nem kiváltságolták* az ilyen új egyetemen a theológiát.

A «studium generale» nem volt egyéb, mint kiváltságolt főiskola egy tanszakra (facultas) vagy több, vagy akár a szokásos mind a négy tanszakra. A theológiának meg nem engedésével a pápák a «studium generale» jellegből és névből semmit sem vettek el, a theológiának egyszerű tanítását és tanulását nem tiltották meg, csak vonakodtak a kiváltságot a theologiai tanszakra az új egyetemeknek is megadni, tekintettel a theologiai tanszaknak kisebb keresettségére és (hallgatóság, tanárok szempontjából) kisebb életképességére, valamint főképen Párisnak a theologia terén kívívott és a pápák által is elősegített theologia-tudományi fölényére, soká birt szabadalmára.

